HET ECHT EN WAAR CHARACTER

VAN DEN BERUCHTEN DOCTOR

CARL FRIEDRICH BAHRDT,

Naar het Leven geſchilderd met gepaste verwen, die aan den Rhynſtroom, in Holland en Engeland vergaderd en afgewreeven zyn.

IN BRIEVEN VAN EENEN

NEDERLANDSCHEN BURGER

AAN ZYNEN

VRIEND IN LONDON.

Uit het Hoogduitsch overgezet.

Vermeerderd met de GELOOFSBELYDENIS des DOCTORS.

LONDON,
By JAMES BROTHER.
1779.

HET

ECHT EN WAAR

CHARACTER

VAN DEN BEROEMDEN Doctor

CARL FRIEDRICH BAHRDT,

Naar het Leven geschildert met gepaste
vermeden, die aan den Rhyngroom, in
Holland en Engeland verpaadert
en afgewreven zyn.

IN BRIEVEN VAN EENEN

NEDERLANDSCHEN BURGER

BRITISH MUSEUM

VRIEND TE LONDON.

Uit het Hoogduitsch overgezet.

Vermeerderd met de GELOOFSBE-
LYDENIS des DOCTORS.

LONDON,
By JAMES BROTHERS,
1779.

MYN HEER!

Gy begeert eenige Narichten van my, wegens den Heer *Carel Fredrik Bahrdt*, een geestlyk perſoon in Duitschland, die zich zelf onder de Doctors-Kap, in verſcheiden Characters, heeft bekend gemaakt, welker wangeſtalten zelfs voor het ſtikziendſte oog zichtbaar moesten worden, en die de verachting van alle Menſchen, die doorzicht hebben en onzydig zyn, reeds voorlang tot zich getrokken hebben.

Nog wenscht gy van my te weeten, of de groote Vriend van den Heer *Bahrdt*, de Heer *Wilhelm Trieſt*, in Amſterdam, deszelfs eenigen Zoon, in het zogenaamde Philantropin te Heidesheim nog gelaaten heeft, dewyl gy van deezen Heer zelf, tot nu toe, geen bericht deswegen hebt kunnen ontvangen.

En zo was dit een dubbele eisch aan my, myn Heer! Gy begeert van my zeer veel op eenmaal, en legt my tevens een tamelyk zwaaren en onaangenaamen last op. Dan, hoe zwaar en onaangenaam, deezen last my ook zyn moge, wil ik my echter daarvan niet ontſlaan, dewyl ik my met de aangenaame hoop vleije U en de Waereld daardoor eenige dienst te bewyzen.

De Heer *Trieſt* zal U zeker wegens den Heer *Bahrdt* niet geſchreeven hebben. Gy moet ook in 't toekomende hier over geen letter van hem verwagten; en ik ſtaa 'er reeds

vooraf borg voor, dat alle moeite, welke gy U deswegen mogt gegeeven hebben, vruchtloos zyn zal. Onze Amſterdammer is, gelyk gy weet, een Hollander, die weinig ſpreekt, maar te meer denkt, dewyl hy zyn mond in 't hart, gelyk zyne tong in den mond, overal met zich draagt. Misſchien kan ik U dezelfde dienst doen, dien gy van hem verwagt hebt, en dan zoude UEd. niets by zyn ſtilzwygen verliezen. Staa my toe U het geſprek te verhaalen, dat ik met hem gehouden hebbe in Cleef, alwaar ik my jaarlyks in den brontyd, van wegen het Podegra, ophoude.

De aanmerkelyke Brieven van den Heer *Trieſt*, die hy op zyne Reiſe naar den Boven-Rhyn geſchreeven heeft, zyn hier bygevoegd. Laat dezelven ook aan den Heer . . . leezen; hy is 'er zeer begeerig naar, dewyl hy ze gaarne aan de Heeren C. en H. wilde mededeelen, die niet minder naar dezelven verlangen. Maar draag vooral zorg, dat zy niet in handen van den Hr. *Flavius* vallen, — hy zou ze misſchien uit oude liefde en vriendſchap laaten drukken, — en dan vrees ik zou de faam, deeze jammergeſchiedenis in de ganſche Waereld ruchtbaar maaken. Het zou juist geen kwaad kunnen, als zy overal bekend wierd, ten minſten zouden alsdan geen welgezinde Ouders hunne onmondige Kinderen, zo ligt naar zulk een Herberg ſtuuren, waarin de Waard een Godsdienſteloos en geweetenloos Man is; die zich niet ſchaamt, noch zich bezwaart vind om des Zondags, geduurende den Godsdienst, de eerſte ſpeeler met de Kaart te zyn.

Gy zult U, mynen Brief leezende, over deszelfs

zelfs merkwaardigen inhoud verwonderen, en het is zeer natuurlyk dat gy U daar over verwonderen moet; maar verbeel U niet dat ik U daarin dingen verhaale, die weinig of geheel geen zekerheid hebben. Ten beste of ter verſchooning der zaak, die ik thans onderneem U te berichten, kan ik geen enkeld woord bybrengen. Niemant hier omſtreeks ſpreekt goed daarvan. Maar wie toch ſpreekt iets het minſte van deeze ganſche zaak, van Weenen tot Romen, van Petersburg tot Hamburg, en van Amſterdam tot Londen, dat tot ontſchuldiging of rechtvaardiging van dezelve ſtrekken kan?

Met de Geleerdheid van den Heer *Bahrdt* laat ik my niet in; veelmeer laat ik die den Geleerden toetzen, en deeze zullen het wel zonder myne hulp beſliſſen, of hy onder het getal der eerlyke Geleerden te tellen zy, dan of hy onder de Marktſchreeuwers behoore. Ik ben geen Geleerde, noch geef my daarvoor uit, zo min als myn Vriend te Amſterdam. Wy beide, ik en myn Vriend, zyn eerlyke Kooplieden, die nog ſteeds betaalen kunnen, en niet nodig hebben om met *contrabande* Testamenten te ſoetelen.

Laat my thans tot de zaak overgaan die gy begeert te weeten, en my zonder omwegen het verhaal aanvangen. Het is eenigzins ontleed, op dat het *Publiq* den Hr. *Bahrdt* beter moge leeren kennen, dan het hem tot nu toe gekend heeft.

Onze Vriend, de Hr. *Trieſt*, kwam den 23 Juny des voorleden Jaars te Cleef aan, alwaar ik my toen ophield. Hy ontmoette my

in den aangenaamen omtrek der Diergaarde; wy verblydden ons over onze wederzydſche gezondheid, en wandelden niet zonder innig vergenoegen verder voort; maar ons vergenoegen wierd welhaast geſtoord door een Beijersch Heer, die recht toe op ons aankwam, voorneemens zynde mynen Vriend te verwelkomen. Nadat hy eenige woorden met ons gewisſeld had, begon hy over de opvoeding der Kinderen te ſpreeken, en verhaalde ons eenige ſtukjes van het Heidesheimſche *Inſtitut*, waaruit de Heer *Trieſt* gelegenheid nam, verder te vraagen, en alles wat hy vraagen mogt, wierd hem beantwoord, evenwel niet zo, als hy het wel wenschte. Hy brak daarom het begonnen Geſprek eensklaps af, en zogt een ander op de baan te brengen. Gy gelieft te weeten, dat de Hr. *Trieſt* de beſte Vriend van *Babrdt* was, en van deszelfs gebreken (die zeker groot genoeg en onvergeeflyk zyn) niets, hoe genaamd, hooren wilde.

Des anderen daags, na Zonnen opgang, gingen wy weder naar de Bron; maar naauwlyks waren wy daar, of de reedsgemelde Heer uit Beijeren vervoegde zich weder by ons. Myn Heer, dus ſprak hy aanſtonds tot den Hr. *Trieſt*, het ſcheen my gisteren toe, dat gy, de *Pædagogiſche Directie* van den Hr. *Babrdt* betreffende, niets anders hooren en over niets ſpreeken wildet, dan 't geen volſtrekt tot *Babrdts* roem moet dienen; en nogthans verzeker ik U, dat juist deeze zyne *directie* hem allermeest voor verachting blootſtelt, en de allerſlechtſte is, die ooit op een School gevoerd is. Ik kan my ligt voorſtellen, dat gy my met

zyn

zyn opgeſmukt Plan (waarvan hy niet eens de Ontwerper is) het tegendeel zult willen bewyzen. Aan dit Plan is zeker meer kunst beſteed dan aan het Deſſauſche, en ſchynt daarom meer te belooven. Maar is dat Plan, vraag ik U, ik vraag het aan elk die my daarop antwoorden kan, ook in de uitvoering met het Desſauſche te vergelyken? Zal het werklyk zo naauwkeurig, zo volledig uitgevoerd worden? —— Wat zou het! de ganſche Waereld weet dat het vyftigſte, ja het honderdſte gedeelte van zyn zogenaamd Plan, tot op dit uur, nog onvolvoerd gebleeven is; en gy kunt 'er gerust ſtaat op maaken, dat het altoos, over het geheel, onvolvoerd blyven zal. Zie daar een Heer uit Elberfeld, die onder gindſchen boom zit, van hem zult gy meer van den Hr. *Bahrdt* en deszelfs uitgebazuind Plan kunnen verneemen, dewyl hy met eenige Heeren in de Palts briefwisſel houd; en indien ik het bericht van zyn' Bedienden gelooven mag, zo heeft hy onlangs van daar een Brief ontvangen, wiens inhoud hem veel bekommering veroorzaakt heeft. Kom, myn Vriend! laat ons by dien Heer gaan; laaten wy uit zynen mond het nadere, en vooral de oorzaak van zyn onrust verneemen. —— Hy was ongelukkig genoeg om, noch door zyn bidden, noch door deeze voorſtelling niets op onzen Amſterdammer te vermogen. Deeze bleef als een ſtandbeeld op zyn plaats ſtaan, en alles wat men deed om hem voort te krygen was vrugteloos; zo enthuſiastisch was hy ten voordeele des valſchen *Bahrdts*, ingenomen. Wat

meer is, hy zeide my op den derden dag, na onze byëenkomst: ik heb den Heer, van wien ik, zo gy waande, ten aanzien van *Babrdts* Philantropin een naauwkeuriger bericht ontvangen kon; deeze Heer heb ik geſproken: maar alles wat ik over dat onderwerp van hem gehoord heb, kan myne hoogachting voor den Hr. *Babrdt*, zo min als myn goed gevoelen, wegens de innerlyke waardy van zyn Pedagogisch Plan, en het daarop gevestigde Heidesheimſche nieuwe *Inſtitut*, geenzins krenken. Morgen namiddag zal ik van hier afreizen; en ik hou ſtaande dat alles, wat men tegen deezen Geleerden en deszelfs onderneemingen zeggen en ſchryven mag, op rekening eener lasterzieke ſmaadzucht moet geſteld worden.

Onze Vriend ging vervolgens van Cleef naar Keulen, alwaar hy in den zogenaamden Geest by den Hr. *Engels* te huis lag. Onder veele Vreemden trof hy hier wederom een Man aan die hem voorſloeg een wandeling te doen. Naauwlyks had hy daarin bewilligd en zich op weg begeeven, of de Vreemdeling ſprak hem aldus aan: myn Heer, gy wilt, zo ik verneem, eene Reiſe omſtreeks Worms doen. Gy hebt doch geen Zoon in het zogenaamde Philantropin te Heidesheim; dat hoop ik toch niet. Ik beklaag alle Ouders, die aldaar Kinderen hebben; nog voor veertien dagen ben ik voor de vyfde maal in die groote Herberg geweest.

Wat zegt gy daar? viel onze Vriend den Vreemdeling met ongeduld in de rede. Herberg? Zo noemt gy 't Philantropin van Dr. *Babrdt*? Het is een *Inſtitut*, waarin de Kinde-

deren, die zucht en bekwaamheid tot Wetenſchappen hebben, tot nuttige Burgers kunnen gebeeld worden.

Dat zou heerlyk zyn, hernam de Vreemde; maar het is, helaas! gansch anders met de zaak geſteld. Hoe kunnen de Kinderen dáár iets leeren, alwaar alles in de grootſte wanorde onder en door malkander loopt? Alwaar het waare Duitſche ABDERA is? Hoe kunnen de Kinderen daar tot nuttige Burgers gebeeld worden, alwaar dag aan dag Vreemden aankomen, logeeren, eeten en drinken? alwaar men alles krygen kan wat iemand invalt: Coffy en Thee, Tabak en Brandewyn, Kaarten en Dobbelſteenen, Bed en Stal? Waarlyk indien gy lust hebt den Hr. *Bahrdt* in zyn bekoorlyk Philantropin te gaan bezoeken, zo zult gy niet ſlechts vinden alles wat ik U opgeteld hebbe, maar zelfs veel meer. Ei lieve zeg my toch, waarom houdt Dr. *Bahrdt* Aſſembléen, en waarom laat hy Comediën ſpeelen? Doet hy dat niet om Vreemden daar heen te lokken, die boven dien nog voor ſlechte Wyn en morsſig toebereid eeten aldaar eenige guldens verteeren moeten? —— Moet men niet de zogenaamde Pedagogiſche Weekblaaden (anders *Intelligenz-Zeitungen* genoemd) met de Briefjes der Marktſchreeuwers en Kwakzalvers vergelyken, die ſlechts wyd en breed uitgedeeld worden, om het eenvoudig Gemeen naar het treurtoneel der Gochelaars te lokken, om het daar voor zyne onbezonnen ligtgelovigheid jammerlyk te laaten boeten? Zeg my toch eens, ik bid 'er U om, zeg my toch, wat moet men

van het ding maaken dat *Bahrdt* een Examen heet? Dit Examen, ſtaa my toe, dat ik my van *Bahrdts* opgeraapt woord bediene —— Word het niet om dezelfde redenen gehouden, om welke ook Aſsembléen gehouden en Comediën geſpeeld worden? Wel nu, myn goede Hollander, kunt gy U nu nog verwonderen als ik *Bahrdts* Inſtitut, alwaar alles op voorbeſchreeven wyze zo bont door malkander loopt, eene Herberg noeme? Verklaar my toch ſlechts de mogelykheid, hoe aan zulk eene plaats, alwaar zulk een gekrioel van Menſchen is, een Jongeling iets leeren kan.

De Kastelein of Hospes van een Herberg moet, wanneer het begeerd word, zyne Gasten overal naar toe geleiden, dit vereischt de welſtand en het belang. In dit geval is de Heer *Bahrdt* zelf de Kastelein, en deeze vermaarde Kastelein, eerbiedig omringd van zyne Profesſoren en Schoolmeesters, geleid dienſtvaardiglyk zyne aankomende Gasten, werwaards deeze willen dat de optogt gaan zal. Niemand is 'er die hy geen gezelſchap houd, niemand die hy niet geleiden zoude, al waar het ook naar de ſpeeltafel. En dus is ligtelyk te begrypen hoe veel tyds hy over hebbe om aan een gemoedelyk onderwys der hem toevertrouwde Kinderen te denken.

Verwonder U niet over het gedrag van den Hr. *Bahrdt*. Gy weet dat de oude Bacchus by dergelyke Feesten niet weinig wint; en ik geloof dat men van den oorſprongk des Rhyns af tot daar hy zich verliest geen een Herberg vinden zal, waarin meer Wyn gedronken word

dan

dan in die, welke hy opgezet heeft. Het ſlimſte van alles is nog, dat men in dit Varkenslogement alles ten duurſten betaalen moet. Waart gy by het Inwydingsfeest deezer propre Herberg tegenwoordig geweest, dan zou uw verwondering haar hoogſte toppunt bereikt hebben. Ik ben daar geweest, en heb het raaſen en tieren, dat drie dagen lang, van den vroegen morgen tot den laaten avond duurde, aangezien. Daar wierd dapper gedronken, gekwinkeleert en gezwierd! Op den vierden dag, na het eindigen van dit Jubelfeest, dacht ik en hoopte dat de Leeruuren een begin zouden neemen, maar niemand dacht daar aan, en dus vond ik my in myne meening en hoop lelyk bedrogen. Alle de Heeren Profeſſoren en Schoolmeesters waren door het onmatig drinken zeer ongeſteld; alle gevoelden zy daarvan de naween, en elk was het hoofd op hol. Dr. *Bahrdt*, — wat het ergſte en ſlimſte by dit — hoe wilt gy het genaamd hebben? — blyſpel — of treurſpel? — was, — Dr. *Bahrdt* plaatſte zich, na het eindigen van het Feest, op zynen Philantropiſchen Wagen, reed 's morgens vroeg wech, en liet ze allen naar hun welgevallen vlotten en dryven. Een onzydig Aanſchouwer was het hier onmogelyk, zonder medelyden en innige droefheid, de groote wanorde en het gekyf der Profeſſoren te zien en te hooren. Ik kon my toen helaas! van dit treurig ſchouwſpel niet onttrekken. Maar allengskens gingen my de oogen open; ik merkte het geſpeelde bedrog; ik voorzag reeds de toekomende droevige tyden; ja zelfs

de ſpoedige ondergang van 't ganſche *Inſtitut* kwam my klaar voor den geest. Vrienden en Vyanden des Philantropins kunnen van de groote wanorde, waarvan ik zo even gewaagde, getuigen, en ik roep ze beide hiermede tot getuigen op; zy kunnen getuigenis geeven van de wanorde, waarin alles zich bevond, zo lang Dr. *Bahrdt* afwezig was, en dat was hy drie dagen lang, even zo lang als de Inwydings-ſmul, welke ook drie dagen geduurd had.

Eindelyk, na lang genoeg gewagt te hebben, kwam onze Doctor weder te rug. Hy hoorde tamelyk gelaaten en geduldig het verſlag van alles aan, wat geduurende zyne afwezigheid voorgevallen was; eenige berichten ſcheenen zynen toorn eenigzins gaande te maaken, ſchoon dien juist van geen langen duur was. Spoediger dan men het zoude verwagt hebben, kwam hy weder tot zich zelven, begon bedachtzaam te overleggen wat men in de zaak doen moest, en deed na verloop van eenige minuten, deeze zeer verſtandige uitſpraak: het zal ieder Profeſſor in 't toekomende vryſtaan, alles op de gemakkelykſte wyze, naar den maatſtaf zyner eigen *individuelle* vermogens, in te richten. Het ganſche geleerde Collegie der Profeſſoren was, gelyk men denken kan, met dit zeer ſchrander vonnis wel te vreden, en nu leefde een ieder naar zyn goedvinden. Van dien tyd af vermeerderde ook de wanorden daaglyks, die nog tot op deezen dag voortduuren.

En van deezen tyd af had ik genoeg gezien

en

en gehoord, om te begrypen dat het loffelykſte en pryswaardigſte doelwit van *Bahrdts* Inſtitut, volgens dien ingevoerden en vastgeſtelden grondregel, altoos onbereikt zoude en moeste blyven. Jongelingen, met de voortreffelykſte bekwaamheden begaaft, kunnen, al wenden ze alle mogelyke vlyt aan, zo als *Bahrdt* het thans aanvangt, de helft niet leeren, van 't geen zy, volgens zyne beloften, leeren zouden, en alles wel overwoogen, leeren moesten. *Bahrdts* Inſtitut zal bezwaarlyk ten halven aan 't oogmerk der Ouders voldoen, die hunne Kinderen daar heen gezonden hebben. En wanneer dit oogmerk, in zo verre het rechtmatig is, niet bereikt word, noch bereikt worden kan, waartoe dient dan het ganſche Inſtitut?

Aan onëenigheid, twist en krakeel der Profeſſoren is daar ook geen gebrek. Zy zitten malkander geduurig in de hairen; inzonderheid zyn zy niet eensgezind over het geen hunne Scholieren niet of al leeren moeten; daardoor leeren deeze by ongeluk doorgaans zulke dingen die zy des noods zeer wel misſen konden. By voorbeeld: een die Koopman zal worden hoort de oude Kerkgeſchiedenisſen leezen; ook moet hy de Hebreeuwſche leerüuren bywoonen; want hy zal ook met Jooden moeten handelen, en om niet bedroogen te worden is het nodig dat hy hunne ſpraak verſtaa. Volwaſſen Scholieren — wat ik hier berichte daarvan ben ik zelf ooggetuigen geweest — die de Latynſche Schryvers met vrucht konden leezen, en zich bevlytigden om Geleerden te worden, leerden daarvoor Italiaansch, en moesten zich

zich in het ſchryven van Kinderbrieven oeffenen. Integendeel hoorden de kleine Scholieren, Redenvoeringen over den goeden Smaak, over het gevoel van het Schoone en Verhevene, over den Enthuſiasmus enz. De Profeſſor, van wien de Scholieren de Franſche taal zouden leeren, wilde met kracht en geweld ook in 't Hoogduitsch onderwys geeven, al ſchoon hy een geboren Franschman was. Die Theologanten zouden worden leerden Comedie-rollen opſnyden, Dansſen en Turkſche Muſiek ſpeelen. En dewyl ik hier dit heerlyke Muſiek gedenke, valt my juist een Anecdote in, die wel ter ſneede komt, en die ik niet wel verzwygen kan. Hoor toch! op een' ſchoonen avond, na dat men geſpysd had, deed het Philantropiſche Gezelſchap een grooten optogt met Janitſaaren-Muſiek. En waar heen? vraagt gy. Naar een bygelegen Dorp. En wat wilde het Gezelſchap daar uitvoeren? Ja, dat geef ik U te raaden! Zoud gy wel gelooven, dat het om geen andere reden was, dan om een mooi Meisje een Avonddeuntje te brengen? En wie meent gy was de aanvoerder van de troep? De Heer *Bahrdt* zelf! Evenwel niet in 't Caracter van Doctor der Godgeleerdheid. —— Gy had ooggetuigen van dit yſelyk leven moeten zyn; Jong en Oud liep te hoop; het was een pret om dol te worden, zo tomeloos wierd daar gezongen, geſprongen en gedanst; de oude Matronen kruisten en zegenden zich, en wierden zeer kwaad over dit oproerverwekkend ſchouwſpel.

De Donderdag is hier tot een Feestdag bepaald, en dan ontbreekt het hier niet aan toonee-

neelen, die wederom geen gebrek aan nieuwheid en ongewoonheid hebben. Op dien dag verzamelen zich in 't Philantropin allerlei ſlach van Menſchen: Kooplieden, Wynkoopers, Boekverkoopers, Nadrukkers, Testamentmaakers, Bedriegers en Bankroetiers; Menſchen die malkander hartelyk lief hebben en hartelyk haaten; Burgers uit de bygelegen Steden, Geestelyken van alle Gezindheden, Deïsten, Hernhutters, Kwaakers enz. Nog ziet men hier op dien dag Philantropiſche Wervers, Advocaaten, Procureurs, Proponenten, Studenten, eerlyke Vrouwen en Maagden van allerlei ouderdom en rang, Meisjes van Pleiſier en Coquetten, en wie kan al het Volkje optellen dat men op dien dag hier by malkander vind? Geloof my, myn Heer! gy vind op geen plaats in de ganſche Waereld zulke wonderlyke, gekke, en ſchrandere Menſchen als hier. Hier geeft het Tooneelen die ſplinternieuw zyn; de gemeenſte dingen die men daaglyks ziet neemen hier een nieuw fatzoen aan; dat, wat overal eene elendige figuur maakt, verfraait zich hier, gelyk ook in tegendeel alles hier belagchelyk word, wat anders overal ſchoon en goed is. Alles wat ik hier zien of hooren mag, verwekt my walg en afkeer, en in het Traciſche Abdera kan de wanorde niet grooter geweest zyn dan zy hier is. Hier worden reeds des morgens om 6 uuren de aankomende Gasten door een Profeſſor tot Speelen genodigd.

Het ganſche Inſtitut begint zich reeds merklyk ten val te neigen; vier der bekwaamſte Profeſſoren, die aldaar waaren, hebben reeds bedankt; en nu word het van twee Mannen,

een

een Inſpector en nog een ander, die men beide, als men de waarheid wil geſtand doen, bekwaamheden kan toeſchryven, zo dragende gehouden; alle de overige die aldaar zyn, deugen niets, en zouden veel beter Granadiers en Musquetiers dan Profeſſors zyn. De vier die bedankt hebben waaren indedaad geleerde Lieden, en *geen Abderiten*; en ik verzeker U dat men voor den geheelen ondergang des Inſtituts niet zou behoeven te vreezen, als de Heer *Babrdt* zo veel bekwaamheid en geleerdheid bezat als zy.

Integendeel ziet het, als gezegd is, ſlecht uit, met de bekwaamheid en geleerdheid der overige Profeſſoren, die ik meest alle van Perſoon kenne. Onder dezelven is (om ſlechts van één een beſchryving te geeven) ook een Profeſſor, die het ſmeerige ampt van Kok waarneemt. De Man is my wel bekend; en geloof my op myn woord, in 't ganſche Heilige Roomſche Ryk zult gy zulk een' Philantropiſchen Kok niet vinden, al zogt gy daar naar met een lantaarn. Ik zou U eenige uuren met de *Comique* ſtreeken kunnen onderhouden die ik van hem weet. Verbeel U een Man, die 10 Jaaren lang, op Univerſiteiten dapper gelikt en gezwierd heeft, en gy zult U ten naasten by een denkbeeld van hem kunnen vormen. Ik leerde den goeden Man by een zeer byzondere gelegenheid kennen. Ik was naamelyk met eenige Vrienden op de Mechaniſche, of, zo gy liever wilt, Mathematiſche Kamer; en eensklaps ontſtond voor de deur een leven dat hooren en zien verging. Zo veel wy verſtaan konden had een der Profeſſoren een kyfparty met een' Bedienden, en eer wy het verwag-

wagtten, trad een dik Man, in een aschgraauw Kamisool, met een witte Muts op 't hoofd en een lang wit Schorteldoek voor, binnen de Kamer, hebbende in de rechtehand een Vleeschgaffel en in de linkehand een Mand, waarin twee Vlesschen met Brandewyn, benevens Uijen en Knoflook, en boven op een Varkenskop en Eijeren lagen. Deeze Man maakte, toen hy binnen trad, een vriendelyk Compliment, en deed vervolgens aan den Leeraar in de Geömetria deeze wonderlyke vraag: of alles in goede orde was? Dezelve wierd hem kortelyk met ja beäntwoord; maar onze Keuken-Professor was dit antwoord niet voldoende, hy vroeg verder: wel wat leeren dan de Jongelingen? — Wat zy leeren? — Zy leeren Quadraten maaken en wat daartoe behoord. — Dat is braaf, antwoordde de Kok. 't Is jammer dat ik niet by U blyven kan; het is heden Donderdag en dan weet gy wel, myne Heeren, dat ik beide handen vol hebbe.

Ik zag deezen Man hier voor de eerste keer, en voor zyn verschyning in de Mathematische Kamer, kon my niemand ter Waereld onbekender zyn dan hy; maar zonder naar te vraagen, zag ik het hem met den eersten opslag wel aan, dat hy van beroep niet dan een Kok zyn kon. Met verlof, myn Heer, vroeg ik hem echter: zyt gy ook misschien een der Professoren? Dat weet ik zelf niet recht, was zyn antwoord; ik ben hier al wat gy wilt: en om U kort en goed te zeggen wat ik ben; ik ben .... *Surintendant* van de Keuken en Kelder, doch myn eigenlyke tytel is: *Maître d'Hôtel.* Men gebruikt my tot alles wat een ander niet doen

doen kan, en, om de waarheid te zeggen, ik ik zoek ook overal, in alle opzichten, myn Meester.

Tot hier toe had de Hr. *Trieſt* geen woord geſproken; maar nu kon hy zich niet langer inbinden, en vroeg eindelyk vol van verwondering over alles wat hy gehoord had, is dat niet voortreffelyk? Wat dunkt U, myn Heer, als hier de Kok een zo bekwaam Mathematicus is, wat moet men zich dan wel van den Hr. Doctor zelf voorſtellen? Kent gy den Man wel recht? —— —— Heel goed ken ik den Man, was het antwoord, zou ik den Testamentvervalſcher niet kennen? Toen ik hem voor de eerſte maal ſprak, kwam hy van de Drukkery, en ontmoette my met een Pakje Nadrukken onder den arm. Ik ſprak hem aan en zeide: gy geeft U zelf toch zeer veel moeite, Hr. Doctor! Moet ik niet? —— antwoordde hy; maar ik geef my gaarn die moeite: want het Pakje dat gy hier onder myn arm ziet, word recht goed betaald, —— dat brengt my Carolinen in de zak! Voor myn Testament alleen heb ik eenige duizend Guldens gebeurd, en met dat Geld het Philantropin opgericht: eene Schoole, die waarlyk onvergelykelyk veel boven alle andere voor uit heeft, dewyl zy op het Nieuwe Testament gegrond is. —— Voortreflyk! Myn waardſte Heer Doctor, dat is zeker een goed voorteken. Maar zeg my toch eens: is Jeſus Christus ook de hoekſteen uwer Schoole? —— Gy zyt een loos Man! hoe komt gy op die vraag, was hierop zyn antwoord, en daarmede verliet hy my.

Zo is U dan, vroeg de Heer *Trieſt*, het Hei-

des-

desheimsche Philantropin bekend? — Hoe zoude het my onbekend kunnen zyn, myn Heer, daar ik my in die streek, uit hoofde van myn beroep, zeer dikwils moet ophouden? Bovendien ben ik nog al een weinig nieuwsgierig. — Heel wel! Maar zeg my dan toch: kon de Doctor dan geen andere inrichting gemaakt hebben? Verklaar my dit doch, ik verzoek 'er u om; gy zoud my daar door zeer verpligten. Gy hebt slechts te gebieden, myn Heer, aldus verving hy zyn aanhoudend verzoek. Luister dan, en overweeg vervolgens wat ik U verder zeggen zal.

De Heer *Bahrdt* heeft zich de zaak zyns Philantropins, tot heden toe, niet zó ter harte genomen als hy had moeten doen; weinig of niets heeft hy tot de oprichting deszelven bygebragt; en wat deszelfs inrichting betreft, zo heeft hy zich deswegen Lofspraaken en Complimenten laaten toezwaaijen, die andere toebehoorden, en die hy hen had moeten overlaaten. Dit alles kan ik en honderd anderen kunnen het nevens my bewyzen. Hoe kan de Heer *Bahrdt* als Curator, als eerste Zielzorger en Opziener van zulk een Instituut, zich byna 6 Maanden in Holland en Engeland ophouden? Wat hy aldaar uitgevoerd heeft, zal nog nader bekend worden; maar hoe zal hy eene zo lange afwezigheid verantwoorden? Doch dit zou hem nog te vergeeven zyn, deed hy maar voor 't overige wat plicht en geweeten hem voorschryven. Maar ook dit verwaarloost hy. Want als hy niet ver van honk is, zo is hy doch ten minsten 3 of 4 dagen in de week in Turkheim: en hoe kan hy

zo doende acht hebben op het geene, geduurende dien tyd, te Heidesheim voorvalt? En als hy dan eindelyk weêr te rug komt wat doet hy dan? Meent gy dat hy zich dan met de opvoeding der Kinderen bemoeit? Geloof dat nooit. Zyne bezigheden in Heidesheim gaan over gansch andere voorwerpen. Daar maakt hy valſche Teſtamenten, en laat Boeken nadrukken daar hy geen recht op heeft. En, om het Publiek van deeze edele bedryven, in vliegende Blaadjes kennis te geeven, heeft men daar ook geen tyd toe nodig? Reken hier de tyd nog by die hy by de Vreemdelingen ſlyt, welke daaglyks te Heidesheim aankomen, en eindelyk de tyd die hy met Kaartſpeelen ſpilt; en dan moogt gy aan U zelf de vraag beantwoorden: hoe veel uuren hy dagelyks over hebbe om die aan een overëenſtemmend onderricht en behoorlyke beelding der Jeugd te beſteeden? Zyn Systema is, om *per fas & nefas* zo veel gelds by een te ſchraapen, als nodig is om binnen kort een zo goede Wisſelaar te zyn als hy thans een Curator is. Handelt hy niet openbaar gewetenloos en meinëedig? En moet hem niet de ſchrikkelyke Straffe der Meinëedigen verteeren? Hoor toch den duuren eed, dien hy zwoer by de inwyding zyns Inſtituts, voor een groote talryke verzameling, in de altegenwoordigheid des Almagtigen Gods: „ Indien ik" — dus luiden zyne eigen woorden — „ indien ik, gy ver„ zamelde Vaders en Moeders, ooit de plicht „ die op my ligt vergeete, om Vader en Vriend „ uwer Kinderen te zyn; ô zo moet ook God „ my en myne Kinderen vergeeten!"

Groo-

Groote God! riep de Vreemdeling vervolgens uit, hoe is het mooglyk dat men in deeze zo gewigtige zaak aan geen verandering denkt? — Door zulk een gedrag heeft zich immers de Hr. *Babrdt* tot een Bedrieger gemaakt voor de ganſche eerlievende Waereld, en heeft daar door de ganſche Waereld recht gegeeven, hem de ſcherpſte verantwoording af te eisſchen. Hoe vermag hy, door zulke bedrieglyke loopjes, waar van hy zich bedient, van alle Plaatſen Kinderen tot zich lokken? Hoe kan hy de Ouders met hand en mond belooven, hunne dierbaarſte liefdepanden, naar een Plan te laaten opvoeden en onderwyzen, van welk niet het tiende gedeelte naargekomen word? Waarlyk, *Babrdt* is in eigen Perſoon de *Quint-Eſſens* van alle ſnoevery, en een Aartsleugenaar bovendien.

Myn goede Heer, voegde hem hieröp de Hollander toe, die zulke Berichten van *Babrdt*, zyn Oogäppel, juist niet verwagtte, — gy zegt veel te veel, ik bid U, matig U een weinig. Gy zult doch niet alles gelooven wat Lastertongen verbreiden? — Wat deeze zeggen mogen gaat my niet aan, hernam de Vreemdeling, wien het bloed naar het hoofd begon te vliegen; om over *Babrdt* en deszelfs Inſtitut te oordeelen, heb ik niets meer nodig, dan myne onzydige zinnen, een weinig Menſchengevoel, verſtand en geweeten. Daar door, niet door het geene Lastertongen zeggen mogen, ben in op de zekerſte wyze overtuigd geworden, en kan een ieder overtuigd worden, dat alle Kinderen die nog in *Babrdts* zo-

genaamd Philantropin zyn en blyven, onherſtelbaar verlooren zyn. Vind men daar wel den minſten eerbied voor God en den dienst die alle Menſchen hunnen Schepper, en hoogſten Weldoener ſchuldig zyn? Zeer weinige ſpooren vind gy hier van de bezorging deezer gewigtigſte aangelegenheden der Menſchen, maar aan zo veel te meer ongebondenheden en bedriegeryën, is hier geen gebrek. —

Deeze en ſoortgelyke droevige Berichten van het Opvoedings-werk des Heeren *Babrdts*, maakten onzen Hollander zeer verlegen; hy verviel daar door in diep gepeins; weder bekomen zynde, zeide hy: maar ik geloof evenwel, dat met dit alles de Hr. *Babrdt* een eerlyk rechtſchapen Man is. — Eerlyk? rechtſchapen? viel de Vreemdeling hem ongeduldig in de reden; zeg liever dat de Hr. *Babrdt* een listige, een zeer fyn gedistilleerde Bedrieger is. — Wel! wel! myn goede Vriend, antwoorde de Hollander, dat kan onmogelyk wezen, dat weet ik beter, want ik moet U zeggen, dat ik zelf een Zoon in het Philantropin van den Hr. *Babrdt* hebbe. En zedert hoe lang? vroeg de Vreemdeling met overhaasting. Over 3 Weeken is het net één Jaar dat hy daar is, was het antwoord. En hoe oud is uw Zoon reeds? — Voor 6 Maanden trad hy in zyn elfde Jaar. — O dan is hy reeds veel te oud voor de Heer *Babrdt* zyn Inſtitut, en gy hebt hem reeds veel te lang onder zyn beſtier gelaaten, geloof my ter goeder trouwe. Uwe Landslieden hebben het geſpeelde bedrog van den Hr. *Babrdt* vroeger bemerkt, en voort daarop hun-

ne Kinderen te rug genomen, en zo ik U raaden zou, myn waardſte Heer, neem dan uw Zoon, om 's Hemels wille, hoe eer hoe liever terug, want daar hy nu is, is alles bedorven en vergiftigd. De Kinderen, voor welker onderhoud en oppaſsing 's Jaarlyks een goed Capitaal betaald wordt, zien van het hoofd tot de voeten zo ongeredderd morsſig uit, dat ieder welgezind Burger tot medelyden, en ieder Aanſchouwer tot walg en verachting bewoogen word.

Dat gy geen Vriend van den Hr. *Babrdt* zyt, dus brak de Hollander het geſprek af, hoor ik; maar gy doet, op myn eer, den goeden Man onrecht. Van alles wat gy daar verhaald hebt kan ik U het tegendeel bewyzen. Spreekt gy niet van de Kleedaadje der Kinderen die de Hr. *Babrdt* onder zyn opzicht heeft? Die is immers goed, net en zindelyk. Hebben de Kinderen niet 2 *Uniformen?* — Wat zegt gy twee? De twee Engelſchen en de drie van den Beneden-Rhyn hadden voor 14 dagen die Uniformen nog niet.

Hoor myn Heer, antwoordde de Vreemdeling verder, gy moogt *Babrdt* zo goed verdedigen als gy kunt; wat ik U van hem gezegd hebbe blyft echter waar. Voor de 3 Kinderen, die *Babrdt* uit den ſtreek des Neder-Rhyns bedrieglyk gekreegen en medegenomen heeft, is hem één half Jaar, of honderd en twintig Dukaaten contant vooruit betaald, en boven dien nog drie en dertig Dukaaten om de Reiskosten goed te maaken, kunt gy dit loochenen? In Rotterdam, alwaar ik my in de

jongstleden aangenaame Lente ophield, verhaalde men my ook de zeer listige ſtreeken die deeze eerwaardige Magister in Londen zou geſpeeld hebben; alwaar men onder andere Zeldzaamheden ook eene byzondere Philantropiſche uitvinding van hem vertoont, die alzins verdiende in een Kabinetje van Rariteiten ter bezigtiging rond gedragen te worden. Maar wat toch zou met dit alles uit deezen ſluwen vindingryken Kop in Engeland geworden zyn, indien niet zo wel daar als in Amſterdam een edelmoedigen Vriend zich over hem ontfermd had? Het is indedaad de moeite niet waardig, een enkel woord ten voordeele eenes Mans te zeggen, die het op zyn eigen rekening mag ſchryven, wanneer hy van alle beſchaafde Volken veracht word. In Bonn en zo verre gy den Rhyn opvaart, zult gy hetzelfde van hem verneemen, wat ik U gezegd hebbe. Gy, myn goede Heer, neem het my niet kwalyk, zyt te ſterk met den Hr. *Babrdt* ingenomen; en als ik my niet bedriege zo heb ik de eere, met zynen Vriend in Amſterdam, den Heer *Trieſt* zelf, te ſpreeken. En dan kan ik immers van hem niet anders dan eene verdediging voor den Hr. *Babrdt* verwagten; want rondom Heidesheim weet een ieder, dat gy juist die Weldoender zyt, van wien zyn zogenaamd Philantropin zo krachtig ondersteund wierd, toen het reeds lag te zieltoogen.

En wat wilt gy dan daar mede zeggen? vroeg de Hr. *Trieſt*.

Wat ik daar mede zeggen wil, hernam de Vreemdeling. Dat moest gy veel beter weeten

ten dan ik het weeten kan. Heeft niet de Hr. *Bahrdt*, zo lang hy zich twee maal in Amſterdam opgehouden heeft aldaar op uwe kosten geleefd; is hy niet door U ondersteund, overal vry gehouden, hebt gy hem niet in de gunst van den Eerw. Hr. K. aanbevolen, en U niet de grootſte moeite van de Waereld gegeeven om voor hem de vryheid te verwerven in gemelde Stad eens te mogen prediken? Gy, myn Heer, hebt meer aan *Bahrdt* gedaan dan de eene Broeder aan den anderen doet; want gy hebt hem overal uit den nood gered. Om ſlechts van één eenige uwer prys-waardige handelingen, ten opzichte van den Hr. *Bahrdt* te ſpreeken: Wat deed gy, toen gy den Brief geleezen had, dien zyne bekommerde verlaaten Vrouw hem korts te vooren had geſchreeven, en dien hy 's morgens op de trap van zyne Slaapkamer, uit onachtzaamheid had laaten vallen: Wat deed gy, vraag ik, toen gy deezen Klaag-Brief, die zo roerende geſchreeven was, geleezen had, en wiens inhoud gy aan niemant openbaarde? een inhoud die aldus luidde: „ Wilt gy U over de Kin-„ deren, die men U toevertrouwd heeft, niet „ meer bekommeren, zo verlaat toch ten min-„ ſten my en uwe eigen Kinderen niet. —— „ In hoe veel ongeluks ſtort gy ons? —— „ Wat heeft myn goede Broeder U gedaan? „ —— Wat zullen de Ouders der Kinderen, „ die gy zo Godloes verlaat, van U zeggen? „ —— Hier is alles verloren, en ik zal het „ geen agt dagen meer kunnen goed maaken, „ zo gy my geen Geld ſtuurt. —— Alles komt

„ op de been — en de Intelligenz-bladen wil
„ niemant meer hebben — was ik maar zo
„ gelukkig, dat ik 1000 Guldens Contant van
„ U ontving; want Asſignatiën wil niemant
„ meer aanneemen." — Wat deed gy, myn waardſte Heer, toen gy den inhoud van zulken Brief geleezen had? O! gy verrichtte toen de lofwaardigſte daad, eene daad, die U eeuwig tot eer zal ſtrekken. Gy gingt ſtilzwygend ter zyde, en zonder U lang te beraaden, pakte gy, op uw Comptoir, zonder den Hr. *Bahrdt* daar van iets te zeggen, twee honderd Dukaaten in een zakje, ſchreef 'er een Brief by aan de Doctors-Vrouw in Heidesheim, en ſtelde het den vertrouwdſten uwer Bedienden ter hand, om Brief en Pakje naar het Arnhemer Post-Comptoir te brengen. Het was juist Saturdag toen dit gebeurde, en alzo de rechte tyd om Brieven daar Geld by is op dat Post-Comptoir te beſtellen, dewyl zy dan des anderen daags 's morgens vroeg naar Duitschland afgezonden worden. Uwe Brief en de daarby gevoegde Dukaaten zyn ook voort daarop, door het Keizerlyke Post-Ampt, in handen van de Doctors-Vrouw wel bezorgd geworden.

De Heer *Bahrdt* wist, als gezegd is, niets van deeze edele daad. De omſtandigheden wilden echter niet dat zy hem lang zoude verborgen blyven; en gy moest hem zelf zeggen wat gy gedaan had. Want als uw ganſche Huisgezin des Sondags-middag daaraan volgende zich naar de Amſtel-Kerk begaf, en gy met uwen Vriend alleen te huis bleeft; zo ſpraakt gy hem aldus aan: „ Kom, myn goede Vriend, laa-

„ ten

„ ten wy op het eeuwig groeijen en bloeijen
„ van 't Heidesheimſche Philantropin een glaas-
„ je Conſtantia-Wyn drinken, wees maar wel
„ gemoed en treur doch niet." — — Ach!
— Ach! — „ Waarom zucht gy toch zo?
„ ik heb reeds eenige dagen beſpeurd dat gy
„ verlegen zyt, wat mag toch wel de oorzaak
„ uwer onrust zyn? Laat U niet geheel en al
„ door uwe zwaarmoedige gedachten overmees-
„ teren; kom, wy zullen een glas Wyn drin-
„ ken. Uw lang leeven! Hoe ſmaakt U de
„ Wyn? Ik geloof dat men 'er met vergenoe-
„ gen een Glas van drinken kan. Laaten wy,
„ om dit vergenoegen ook by U te bevorde-
„ ren, onze Glaasjes nogmaals leêgen. Alsdan
„ zal ik U iets vertellen dat U alle zwaarte
„ van 't hart afligten zal. Drink eerst eens.
„ Dit Glas worde op uw vergenoegen en te
„ vredenheid zuiver uitgedronken! — Gy be-
„ gint toch wat vrolyker gelaat aan te nee-
„ men! Laat ook uwe droefheid en alle uwe
„ zorgen vaaren; want gy hebt indedaad geen
„ reden om droevig te zyn. De toeſtand van
„ uwe omſtandigheden — ik ſpreek rondbor-
„ ſtig met U — is my bekend; en 't geen U
„ vroeg of laat eenige droefheid veroorzaaken
„ konde, heb ik reeds lang uit den weg ge-
„ ruimd. Beter dan ik het U zeggen kan weet
„ gy, dat de Mensch niet voor zich zelf,
„ maar in Gezelſchap en altoos voor een an-
„ der leeft. Hierom is de eene verplicht,
„ de andere, wie hy ook zyn mag, overal by
„ te ſtaan en te helpen, waar de gelegenhe-
„ den van wederzyden het toelaaten. Maar een

„ Man, die in overvloed en aanzien leeft,
„ heeft eens anders hulp niet zeer nodig. Ik
„ voor my geloove dat de beste en grootſte
„ dienst den verlaaten, noodlydenden en ver-
„ drukten kan beweezen worden. En ziet,
„ waardſte Hr. Doctor, om my aan dit Voor-
„ ſchrift, dat een zo waare als edele grond-
„ regel is, te onderwerpen; om zelf dat te
„ doen wat niemant verzuimen moeste, wan-
„ neer zich de gelegenheden daartoe aanbie-
„ den: zo heb ik gisteren met de Post twee
„ honderd Dukaaten aan uwe Vrouw gezon-
„ den, wel weetende dat dezelve haar zeer wel-
„ kom zouden zyn."

„ Wat hebt gy gedaan?" riep hierop uw Vriend, die weinig oogenblikken te vooren zo neerſlachtig was, vol verwondering uit, terwyl hy met tintelende oogen en met een gelaat dat enkel verwondering, levendige vreugde en dankbaarheid uitdrukte, van den Stoel opſprong. „ Groote God! welk eene edelmoe-
„ dige daad! welken dank, myn edelmoedigen
„ Vriend! welken dank ben ik U voor zulk
„ eene daad ſchuldig! Geduurende myn gan-
„ ſche leven zal ik U een zo groote weldaad
„ niet kunnen vergelden. Door zulk eene
„ handelwys hebt gy U op éénmaal tot een'
„ Voedſtervader des Philantropins en tot my-
„ nen Vader gemaakt, en gy hebt U daar door
„ voor eeuwig myne innigſte dankbaarheid ver-
„ worven."

Is het met de ganſche zaak zo niet gelegen, myn Heer, gelyk ik ze U hier voordraage? De Hr. *Trieſt*, die zeer genegen was zy-

nen

nen Vriend best mogelyk te ontſchuldigen, of hem uit de gevaarlyke ſtrikken te redden, en deszelfs zo zeer nadeelige nederlaag te verhoeden, vond zich evenwel genoodzaakt alles toe te ſtemmen, wat ten nadeele zyns Vriends ſtrekken konde.

Al praatende waren zy intuſschen aan de Kerk der elf duizend Maagden gekomen; en dewyl de Hr. *Trieſt* zynen Reisgezel, de Hr. W. den voorſlag deed, om hier de Oudheden en het merkwaardigſte te bezigtigen, zo bewilligde deeze daarin en hield op *den Baard verder in te zeepen.*

Wat geloofd gy nu, myn zeer waarde Vriend, welken indruk dit op den Heer *T.* maakte? Zou zulk een Bericht, als ik U zo even voorgelegd hebbe, hem niet bekeerd, en wegens den Hr. *Bahrdt* tot andere en betere gedachten gebragt hebben? Men zou het vermoeden. En evenwel is het met de zaak gansch anders geſteld. Want de Hr. *T.* wierd in zyne goede, eens opgevatte meening voor den Hr. *Bahrdt* in geenen deele anders gezind; veelmeer volharde hy ſtyf en ſterk in zyn geliefde vooroordeel, ging des anderen daags op de Postwagen en reisde wel te vreede naar Bonn.

Naauwlyks was hy daar aangekomen of hem onmoette een waardig en in dien ſtreek zeer aanzienlyk Heer, die hem aanſtonds aldus aanſprak: „ gy reist zeker naar Heidesheim om uwen „ Zoon ook af te haalen? Maar hoe draalt gy „ zo lang? Uwe Landslieden hebben hunne „ Kinderen reeds voorlang wechgenomen en „ naar Stuttgard gebragt. Het veroorzaakte

„ hen

„ hen zeker geen kleine moeite dezelve uit
„ Heidesheim wech te krygen; en zy hebben,
„ gelyk men denken kan, niet weinig Geld
„ moeten dokken voor deeze ſtoute onderneе-
„ ming. Een bekwaame Rechtsgeleerde uit
„ Frankfort heeft dezelve wechgehaald; maar
„ eer het zo ver komen kon, moest hy zich
„ getroosten eenige Reiſen over en weder te
„ doen. Gy doet wel dat gy zelf uw Zoon
„ komt afhaalen."

De Heer *T.* antwoordde: „ het is waar,
„ myn Heer, dat ik naar Heidesheim reize,
„ maar niet om myn Zoon af te haalen. Ik
„ weet wel dat van dit Inſtitut, als mede van
„ deszelfs Stichter, allerlei nadeelige geruchten
„ verſpreid worden; maar ik vertrouw dat men
„ van beide gansch anders zou ſpreeken, als
„ 'er niet zo veele booze en nydige Menſchen
„ in de Waereld waren. De beste en voor-
„ treffelykſte aanleg kan van Lastertongen in
„ kwaaden naam gebragt, en door boosaardige
„ handen bezoedeld werden; dat leert de daag-
„ lykſche ondervinding. Ook is het juist niets
„ vreemds dat de edelſte en pryswaardigſte
„ Mannen voor de gruwelykſte lastering van
„ Weetnieten allermeest blootgeſteld zyn. Dee-
„ ze droevige ervaring, die reeds zedert on-
„ heuglyke tyden aan eerlyke en braave Pa-
„ triotten zo veele bittere, en helaas! maar al
„ te zeer gegrondde klagten afgeperst heeft,
„ zal nog altoos, in alle Gewesten en Landen,
„ en, wat het ſlimſte is, zelfs onder beſchaaf-
„ de en verlichte Volken bewaarheid worden,
„ en ik geloof ook dat zy op den Hr. *Bahrdt* en

„ des-

„ deszelfs pogingen zeer toepasselyk zyn zal."
„ Ho!" antwoordde de Heer, met wien de Hr. *Trieſt* de eere had te ſpreeken, „ ik wensch-
„ te wel dat het waarheid waare, wat gy daar
„ zegt. Uwe gedachten, wegens den Hr. *Bahrdt*
„ en deszelfs onderneemingen zyn juist de erg-
„ ſte niet, en hy mag, wat my betreft, inde-
„ daad die Man zyn en blyven waar voor gy
„ hem houd. Doch het is zeker, dat indien
„ gy de ervaring, waarvan gy zo even ge-
„ waagde, en die alzins gegrond genoeg is,
„ tot een grondregel maakt, en dan, zonder
„ den Man, waarvan thans geſproken word,
„ nader te kennen, volgens dien grondregel
„ alleen ſpreeken wilt; zo kan het niet mis-
„ ſen of de Hr. *Bahrdt* moet by U en allen,
„ die het met hem houden, de braafſte en
„ beste Man van de Waereld zyn en blyven.
„ Maar hier is evenwel de rede van eene
„ zaak, die op de ervaring gegrond is, en die
„ men te vooren moet opgemerkt hebben, eer
„ men daarvan ſpreeken en een juist oordeel
„ daar over vellen kan. Reis maar naar Hei-
„ desheim; gy zult den Man en deszelfs aan-
„ leg, waarvan gy U zulke fraaije gedachten
„ vormt, wel van eene andere zyde leeren
„ kennen. Ik wensch U verders eene gelukki-
„ ge Reiſe." En daar mede verliet hy hem.

De Hr. *T.* zette zyn Reis tot Coblens voort, alwaar hy zich twee dagen wilde ophouden. Ook hier moest hy tot vermeerdering van zyne droefheid het ſlechtſte en nadeeligſte hooren, van iets, daar van hy niets dan het beste en voordeeligſte wenschte te hooren. Men

zou-

zoude een Boek vol kunnen ſchryven, wilde men alle de nadeelige geruchten byëen voegen, die aldaar tegen den Hr. *B.* verſpreid wierden. Intuſſchen ging de Hr. *T.*, zich daar aan zat gehoord hebbende, over den Rhyn naar het Dal, alwaar hy de ſlechte geruchten, die hy overal gehoord had, by zich zelf, in ſtilte, zo lange overwoog, tot dat hy eindelyk zelf voor de overmagt derzelven begon te zwichten, waar door zyne goede meening van den Hr. *Babrdt* iets verzwakt en verminderd, en hem den weg gebaand wierd, om over het ganſche Philantropin wat anders te denken. Wel verſtaande dat hy 'er min voordeelig over dacht; evenwel kon hy zich nog niet overreden dat het zo ſlecht geſchapen ſtond, als men hem gezegd hadde.

's Daags daaraan reisde hy des middags van Coblens af. Onder weg hoorde hy nog ſteeds die zelfde Berichten van de ongeregelde levenswyze des Hn. *Babrdts*; Berichten, die hem bereids zo veel onlust en misnoegen veroorzaakt hadden, en nog die zelfde uitwerkſels op hem voortbragten. Want hy bleef, in weêrwil van alle die kwaade geruchten, waarmede men deezen Man vervolgde, en waarvan de echo rondom Heidesheim wederkaatſte, doch nog altoos zyn goede Vriend. Aldus gezind, en geheel geen voorneemen hebbende om zyn' Zoon van het Philantropin wech te neemen, bereikte hy eindelyk die plaats. Het gemelde voorneemen kon ook toen onmogelyk in hem opkomen, veel minder dien trap van ſterkte verkrygen, dewyl hy kort voor zyne afreize

van

van Amſterdam, niet ſlechts van den Doctor, maar ook van andere geloofwaardige en braave Mannen, die zelf by het Examen tegenwoordig geweest waren, de beste getuigenis wegens zynen Zoon ontvangen had.

Evenwel was hy in meer dan een opzicht, juist ter rechter tyd in Heidesheim aangekomen. Want naauwlyks was hy over de Brug naar het Slot gereeden, of dezelve ſcheurde in 't midden van één, zo dat de helft der Brug in 't Water ſtortte. Was nu onze Vriend één oogenblik laater gekomen, dan had hy, ſchoon frisch en gezond, elendig zyn leven daar by kunnen inboeten, en de Hr. *Bahrdt* zou dan voor dien tyd van hem niet ontrust geworden zyn.

Dit viel voor juist op den middag. Intusſchen wierd onze Vriend, de Hr. *T.* van den Hr. Doctor en den zogenaamden Senaat op het vriendelykſte ontvangen. Zyne Landslieden verwelkoomde hem, en zyn Zoon betoonde hem over zyne tegenwoordigheid en goede welſtand de innigſte blydſchap. Doch naauwlyks kon hy met hem vyf minuten ſpreeken; want kort na dat hy de wonderlyke Complimenten, waar mede men hier gewoon is de Gasten te ontvangen, aangenomen had, wierd de Klok reeds geluid om ter Tafel te gaan, het welk eene algemeene opſchudding veroorzaakte. Onder den Maaltyd had hy het vergenoegen, niet alleen uit den mond van den Hr. Doctor, maar ook van de andere zogenaamde Profeſoren, tot lof van zynen Zoon veel goeds te hooren. Aanſtonds naar den eeten wierd hy in een Kamer ge-

geleid, alwaar hy de eer genoot om in 't Gezelschap van Madame *Babrdt*, goede doorgezeegen Koffy te drinken. By het inkomen van deeze Kamer was het eerſte voorwerp dat hem voor oogen kwam een Vrouw uit Swaben. Zy had aan *Babrdt* Linnen tot Bedden geleverd en bad om betaling. Het was reeds de tweede keer dat zy om die reden hier kwam. —— en zy wilde voor de tweedemaal niet weder een zo verre Reiſe naar Heidesheim vruchteloos gedaan hebben. En evenwel zou dit haar noodlot geweest zyn, zo zy het geluk niet gehad had om de Hr. *Triest* juist op dien tyd hier te vinden. Want *Babrdt* geen Gelds genoeg hebbende om haar te betaalen, zo ontfermde zich onze edelmoedige Vriend over het noodlot van beide, en na dat hy naar de ſom gevraagd had, taſte hy in zyn zak, en betaalde de Vrouw met agt Dukaaten.

Vergelyk nu eens, myn Heer, dit Bericht met het Bericht dat de Hr. *Babrdt* in zyn *Intelligenz-Blad* mededeelt, en gy zult hem op heeterdaad als den ſchaamteloosſten Leugenaar betrappen. De Hr. *Babrdt* wil het Publiek daar in wys maaken, dat de Hr. *Triest*, na zyn aankomst te Heidesheim, weder op nieuw voor zyn Zoon *geprenumereerd* heeft. Vergelyk toch dit uitſtrooiſel, ik bid 'er U om, met 't geen gy zo even geleezen hebt, of nogmaals leezen moet; en dan zult gy niet weeten wat gy van den Man denken moet, die vermetel genoeg is om de Waereld zulke Leugen-Berichten voor te zwetzen, die hy enkel uit zyn eigen duim gezogen heeft. Voor het overige kunt gy U daar-

op verlaaten, dat het geen ik U gezegd hebbe, waarheid is, laat de Hr. *Bahrdt* zeggen wat hy wil.

Staa my toe, U den inhoud der Brieven van den Hr. *Trieſt*, in het vervolg mede te deelen, zo als ik ze van hem zelfs ontvangen heb. Dan zal het U zo veel te gemaklyker zyn om over den Hr. *Bahrdt* recht te kunnen oordeelen. De Hr. *Trieſt* drukt zich aan my aldus uit:

„ Myne aankomst in Heidesheim was onverwagt. Ik vond myn Zoon gekleed, maar zyn uitzigt mishaagde my. Zyne gezonde kleur, die hy mede nam, toen ik hem heen bragt, was merklyk verminderd, en de levendigheid van zyn' geest bykans uitgebluscht. Tyd, om lang met hem te ſpreeken, wierd my niet vergund; want ik was naauwlyks aangekomen en ontvangen, of de geheele vergadering vervoegde zich aan tafel, en — het ſpreekt van zelf — ik moest ook myn plaats neemen, zo dat ik geen gelegenheid had, vyf minuten alleen met myn' Zoon te ſpreeken. Na de maaltyd was daar toe ook nog geen gelegenheid, want de namiddag wierd in den thuin doorgebragt, tot dat men zich 's avonds weder aan Tafel plaatſten. Men geleide my overal heen, om my *quaſi* veel respect te bewyzen. Na het avondmaal rookten wy een pypje in het gezelſchap van eenige Heeren, en redeneerde, ik weet thans niet meer waarvan. De ſlaap, die my overmande, na dat ik plaats genomen had, verhinderde my, dat alle geleerde geſprekken geen indruk op my maakten. Ik ging daarom

ſchielyk naar myne aangeweezen ſlaapkamer, ontkleedde my, blies het licht uit en leide my gerust neder. Maar hoe was ik in myne meening bedroogen! Want een legioen zwartbruine luchtſpringers, die hun verblyf in myn bed genomen hadden, maakte wel haast een einde van myne rust. Ik weet niet dat ik ooit van myn leven zo moede geweest ben als ik toen was; maar het hielp my niets, ik moest het bed uit of ik wilde of niet. Voor het bed op de vloer ſtaande wist ik zelf niet, wat my daaruit gejaagd had, tot dat my eindelyk inviel dat ik misſchien door een' naaren droom moest ontwaakt zyn. Ik verwenschte daarom alle droomen en leide my weder gerust te ſlaapen. Maar ik beſpeurde welhaast tot myn grootſte verdriet, dat het geen ik voor een' droom gehouden had, geen droom was. Kostgangers die ik hier nooit zou verwagt hebben, joegen my ten tweeden maal het bed uit. Ik beſloot daarop den nacht, zo goed ik konde, aan het vengſter door te brengen. Maar ook hier — wie drommel zou het denken — was ik niet veilig. Eindelyk viel my na lang beraad in, dat ik misſchien beter zoude rusten wanneer ik op de Tafel ging zitten. Ik deed wat my ingevallen was; want in zulk een bevolkt Vlooijennest moest ik my behelpen, zo goed ik konde. Ik trok dan de Tafel, die in myn Kamer ſtond, naar de Wand, zette daarop een ſtoel, en op den ſtoel myn Reisrok, ging toen daarop zitten, leunde met het hoofd tegen de Wand, liet alle verſtrooide gedachten vaaren, en gaf my over in de liefelyke

ar-

armen des ſlaaps. Schielyk was ik in dien toeſtand, waar in men van zich zelf onbewust is, en genoot werklyk rust. Lang, evenwel, duurde het niet. Want na dat ik omtrent een uurtje geſlaapen had, wierd ik eensklaps door een ſchrikkelyk geſchreeuw wakker gemaakt dat vlak voor myn vengſter ontſtond; en dewyl ik reeds in myn Kamer was vervolgd geworden, zo meende ik nu dat ik hier myn leven niet zeker was. Ik ſprong daarom vol ſchrik van myn opgerichte Piramide om laag, wapende my, by gebrek van een' Hartsvanger of eenig ander Geweer, met myn rotting, en ſloop zo ſtil my mogelyk was naar 't vengſter, om te zien, of ik niet een bende Struikroovers, (want iets anders verwagtte ik niet) kon gewaar worden. In het begin ontdekte ik niets, hoewel het geſchreeuw nog aanhield; maar eenige oogenblikken daarna hoorde ik den Hr. *Babrdt*, die het gezang zyner Vogels beter kende dan ik, het vengſter opſchuiven, en met eene Philantropiſche ſtem zyne Profeſſoren en Præceptoren beveelen zich alle te bedde te begeeven, om niemant in den ſlaap te ſtooren."

„ Met dit alles was ik in myn' ſlaap geſtoord geworden. Maar ik ondernam ook niet weder om te gaan ſlaapen. Ook zouden alle myne poogingen, ten dien einde, vrugteloos geweest zyn. Want ik was over de groote wanorde, die ik allengs ontdekte, innig bedroefd, en ik durf verzekeren, dat verdriet en onwil over de boosheid en godloosheid der Menſchen my nooit meer en ſterker beheerscht hebben, dan ik toen daarvan overmand wierd. Want niets was my

klaarblykelyker dan het grootſte gevaar, waarin men hier Ouders en Kinderen zogt te ſtorten, en niets kon ik minder begrypen dan myn eigen ligtgelovigheid en goedhartigheid, met welke ik voor den Hr. *Babrdt* en deszelfs Inſtitut zo yverig gevogten had. Hoe, dus vroeg ik my zelf, hoe hebt gy het zo lang met dien Man kunnen uithouden? hoe hebt gy met hem zo ingenomen kunnen zyn? Hy moet U waarlyk betoverd hebben, anders is U dit raadzel onoplosſelyk. Misſchien heeft hy de Toverkunſten van zyn' ouden Confrater Doctor *Faust* opgezogt? Misſchien heeft hy deszelfs zeven Tover-Wambuiſen uitgevonden, waar mede deeze geharnascht was, wanneer hy over Doornen en Heggen, in zulk een ſchrikaanjaagende uitrusting, gelaarst en geſpoord, op het Renpaard van Vrouw Armida, een Ovengaffel, des nachts tuſſchen twaalve en éénen, naar een Kruisweg reed, alwaar hy met de Toverbril op de neus een Toverrond met Contrabande Schriften om zich trok, en midden in hetzelve ſtaande, luidkeels driemaal uitriep: *Ego ſum ſimplex homo!* Zulke kunstjes moet de Heer *Babrdt* zekerlyk ook verſtaan, anders weet ik het geheim, hoe hy my zo lang heeft kunnen bedriegen, niet te verklaaren. Maar wanneer ik aan *Fausts* Toverkunſten gedenke, en daar mede alle (want een Tovenaar verſtaat meer dan één Kunst) de Kunſten der Egyptiſche Tovenaars verbinde, die niet minder door hun *hocus pocus* ſtreeken de Lieden konden wys maaken wat zy wilden, zeker! dan is het als of my een licht opgaat. — De Hr. *Babrdt* heeft my Jaaren lang en nog onlangs

langs betoverd: dit is buiten twyfel; ſchoon ik het voor het overige gaarne op de ly laat ſtaan of 'er Tovenaars in de Waereld zyn of niet. Want wat raakt dat my? Zo veel ik my thans nog herinneren kan, heb ik eens in myn Jonglingsjaaren, niet zonder genoegen, in zekere Duitſche Bibliotheek, een Lof- en Dankgedicht geleezen, waarin de oude Wyven uit de Opper- en Nederſaxiſche en Westphaalſche Kreiſen den Hr. Profeſſor *Thomaſius* in Halle, voor zich en hunne Nakomelingen bedankten, dat zy nu in vrede konden oud worden en gerust ſterven, zonder dat zy, uit hoofde van de gruwzaame Inquiſitie en het gekke Hexenproces dag en nacht in vrees en ſchrik behoefden te leeven."

„ Moet ik my niet ſchaamen dat ik ter goeder trouwe en op goed geloof zo ingenomen geweest ben met een' Man, wiens Character my tot nu toe zo onbekend geweest is, en die ik meer van naby getragt moest hebben te kennen? Wat my voormaals zeker Eerw. Heer in Amſterdam ten nadeele des Mans zeide; wat zo veele Schriften, tegen hem uitgekomen, tot zyn ſchande ontdekt hebben: dat alles had geen de minſte nadeelige indruk op my gemaakt. Want ik verwagte en beloofde my alles goeds van hem; en evenwel heeft niemant my ooit meer bedroogen dan hy. — Ik ſchat my waarlyk gelukkig dat ik van deeze blindheid, waaraan ik ten opzigte van den Hr. *Bahrdt* een zo geruimen tyd geſukkeld heb, eindelyk geneezen ben, en ik wensch niets meer dan dat alle Ouders, wier Kinderen nog onder zyn opzigt zyn, ook even zo verlicht en van hunne blindheid mogen herſteld worden,"

„ Van dien tyd af was het by my een uitgemaakte zaak, om myn Zoon niet langer onder een directie te laaten, die niet dan zyn gewisſen ondergang zou bevorderd hebben. — Ten vyf uuren ging ik naar zyne Kamer, en hem nog ſlaapende vindende, wekte ik hem op. Ontwaakende wenschte hy my goede morgen, en vroeg my aanſtonds of ik beter geſlaapen had dan hy; want voor middernacht had hy geen oog toegedaan. En waarom dan niet, myn Zoon, vroeg ik? Dat zal ik u zeggen, was zyn antwoord. Bezie ſlechts de lakens en myn hemd; alsdan zult gy wel zien wat my verhinderd heeft te ſlaapen. Wy worden hier gruwelyk van Vlooijen gekweld. Maar, myn Zoon, vroeg ik verder, wat is de reden dat gy met deezen Jongeling hier alleen ſlaapt? Volgens het Plan moest 'er immers een Opzigter in dezelve Kamer by u ſlaapen. — Ja Vader, daarop weet ik U niets te antwoorden. — Terwyl hy zich aankleedde ging ik naar het vengſter. O Vader! riep hy, dit ziende, gaa toch wech van die plaats, want daar krielt het van Vlooijen. — Maar Zoon, zyn dan op de andere Kamers ook zo veel Vlooijen? Vader daar zyn overal zo veel dat men zich niet bergen kan. Beſchouw de eleven maar één voor één naauwkeurig, en gy zult de kentekens daarvan, ja niet alleen daarvan, maar ook nog ander ongedierte gewaar worden. Om ons daarvan te ontlasten, baden wy ons daaglyks, maar al deeden wy dat vyfmaal daags, zo zouden wy nog gevaar loopen om van dit tuig levendig opgegeeten te worden, zo verſchriklyk veel zyn 'er hier. Wy worden alle, de een na den ander, ziek. Ziek?

Geeft

Geeft men U dan misschien niet genoeg te eeten en te drinken? — Dat juist niet, was zyn antwoord, ik zal U een andere hoofdoorzaak zeggen, die wel het meeste daar toe bybrengt, dat wy hier meer dan aan ergens een my bekende plaats geduurig voor zo veel ziekten en pynelyke toevallen bloot staan, en dat niemant van ons zich op eene bestendige gezondheid beroemen kan. De buitengewoone stank, die hier op zekere tyden heerscht, en de groote morsigheid die men hier overal aantreft, zyn wel de meeste en eigenlykste verstoorders van onze gezondheid. Want hier word niets schoon gemaakt, en daar van komt het ook dat de stank, die ons overal vervolgd, by wylen zeer onverdraaglyk en zelfbesmettend is. — Vader, ik zeg U niets, dan 't geen gy zelf zien en opmerken kunt. En zo gy my niet belieft te gelooven, kunt gy het myne Medescholieren vraagen, ik ben verzekerd, dat alle dezelfde getuigenis geeven zullen. — En wat het oogmerk betreft, waarom gy my hier laat, dit zult gy nimmer bereiken, want hier leer ik, dunkt my, niets, om slechts alleen van my zelf te spreeken; hoewel ik geloove dat het geene in dit geval van my waar is, ook van veel andere, die om dezelfde reden hier zyn, zal plaats hebben."

„ Aldus, myn Vriend, sprak myn Zoon tegen my, en wat hy sprak was inderdaad zo. En thans vraag ik U, wat men van de gansche zaak moet denken? Loopt alles niet op lompe bedriegery uit? Het plan van deeze inrichting is juist het slegtste niet dat ooit ontworpen is;

maar al was het onder alle die ooit te voorſchyn gekomen zyn het beste; wat helpt dan een plan dat niet uitgevoerd word. De Hr, *Babrdt* heeft gehandeld, gelyk veele handelen, hy heeft veel belooft en niets naargekomen. Waartoe dient dan zyn ydel geſnork?"

„ Intuſſchen had myn Zoon my verzogt om by den Doctor te weeg te brengen dat hem een ſchoone Kamer ingeruimd wierd; ik beloofde hem myn best daar toe te doen, en deswegen met den Doctor geſproken hebbende, zo kreeg myn Zoon een' andere Kamer. Maar of dezelve beter was? —— is eene andere vraage, die ik niet ligt met ja beantwoorden kan. Had hy geen ſlechte gehad, zo wierd hem nu de allerſlechtſte en morsigſte aangeweezen, een Kamer, op welke reeds een Profeſſor en vier eleven huis hielden. Ik kan verzekeren dat ik het in Polen by geen Jood zo liederlyk, zo onordentlyk en ſtinkend morsig gevonden heb, als het hier was. Maar wat zou ik doen? Eene verandering kon hier niet op ſtel en ſprong gemaakt worden, en al was die in 't werk geſteld, zo was doch de toeſtand van myn' Zoon daardoor geen hair beter geworden; want overal waar men zich keerde of wendde, wierden reuk en gezicht door de walgelykſte voorwerpen beledigd. Hierom was ik ſlechts bedacht om deezen oord hoe eer hoe liever te verlaaten, en zogt een plaats, alwaar ik met myn Zoon de vrye lucht kon inademen."

„ De plaats van 't Slot ſcheen my de bekwaamſte te zyn om dit doel te bereiken. Ik begaf my dan daar heen en nam myn Zoon mede.

de. Naauwlyks waren wy op dezelve, of wy zagen ons van Jongelingen omringd, die ten deele uit Friesland en ten deele van den Neder-Rhyn, geboortig waren. Ik ſprak hen aan, vernam naar hunnen toeſtand, en zogt met hen in geſprek te komen, om te hooren hoe zy tegen den Hr. *Bahrdt* en deszelfs Inſtitut gezind waren. Om hier agter te komen behoefde ik weinig moeite aan te wenden. Want zy zeiden my hier over hunne meening vry uit en openhartig, zo dra zy merkten dat het my daar om te doen was, en het aardigſte daar by was dat zy alle als uit één mond ſpraken."

„ Na dat my onder andere edele Jongelingen de jongſte Hr. Baron van B. zyn jammerlyk noodlot, dat hy hier verduurde, geklaagd had, begon hy bitter te ſchreijen. — Ei, waarom weent gy dan, vroeg ik. Ik ben hier langen tyd aan de heete Koorts doodelyk ziek geweeſt, antwoorde hy ſnikkende, en meer kon hy niet uitbrengen. — Maar, vroeg ik zyn' oudſten Broeder, die by hem was, waarom hebt gy dat niet naar huis geſchreeven? Dat heb ik gedaan, antwoordde hy, maar wat baat hier ons ſchryven? Onze brieven worden onderſchept en te rug gehouden, en wy, die de moeite genomen hebben om te ſchryven, worden daar voor met een goede dragt ſlagen betaald, en daar zyn wy juist niet op geſteld. — Over het geheel worden wy hier recht grof behandeld. — Zo klaagde my ook de jonge Heer S. dat de zogenaamde Muſik-Director (een Man, die beter de Snaphaan kon draagen dan de Viool of eenig ander Muſik-Inſtrument behandelen) hem zo

woedend, (het is my ontſchooten, met de vuist of met een dik ſtuk hout) voor het onderlyf geſlagen had, dat hy het ligt had kunnen beſterven, zo hy één vierendeel uurs langer zonder hulp in dien toeſtand gebleeven was.

Noch een zeker Heer Z. uit Leeuwaarden, een wakkere Jongeling, bediende zich van deeze gelegenheid, en ſchudde zyn hart in mynen ſchoot aldus uit: Wat ben ik blyde, myn Heer, U hier te zien, en dat gy myn Landsman zyt! Hoe elendig en verlaaten myn toeſtand hier is, kan ik met geen woorden uitdrukken. Want hier verlies ik het liefſte dat ik hebbe, myn gezondheid en myn bloed. O die drommelſche Vlooijen tappen my op den duur het gezonde bloed af, en dat deeze my nog overlaaten, dat word my door de Profeſoren (die zeer bekwaam voor Ezeldryvers zyn) gruwelyk uitgeſlagen. Beſchouw myn hembd eens hoe bebloed het is. Myn waarde Heer, wat ben ik gelukkig U hier te zien! Nu zal ik toch eens aan myne lieve Ouders een Brief kunnen ſchryven, en my met de aangenaame hoop vleijen dat zy dezelve zullen leezen. Wat ik hen ſchryven zal, zal hen zeker bevreemden en verlegen maaken; maar ik weet my niet anders te redden. Gy zult toch zo goed zyn en een klein Briefje mede neemen, en zorg draagen dat het wel beſteld worde?"

„ Naauwlyks had de Jongeling uitgeſproken, of de Doctor kreeg ons van verre in 't gezigt, en riep de my omringende knaapjes, met een ſtem, die duidelyk genoeg te kennen gaf dat het gezelſchap, waarin zy waren, hem niet aanſtond, naar zich toe. Nu zal 'er weêr ryke-

kelyk ſlagen zwaaijen, zei één van hun, vol verbaasdheid. Kom, kom, zei myn Zoon, die misſchien op myne tegenwoordigheid vertrouwde, daarvoor behoeven wy nu niet te vreezen, dewyl myn Vader hier is."

„ Na dit geſprek droeg men wel zorg dat geen der Jongelingen my weder alleen ſpreeken konde."

„ Op denzelfden morgen, (op welken ik met de Jongelingen voor de laatſte maal geſproken had) na dat ik Coffy gedronken en my tot de bezigheden, die ik op dien dag doen moest, voorbereid had, liet zeker braaf Man uit Grünſtad, een Plaatsje by Heidesheim, zich by my aanmelden, dewyl hy van myne aankomst verwittigd was. Na dat hy zyne zaaken, waarom hy gekomen was, verrigt had, zo verzuimde ik geen tyd, maar begon voort daarop van *Bahrdts* Inſtitut te ſpreeken; want dit maalde my toen meer in het hoofd, dan zyne en myne zaaken, waar over wy geſproken hadden. Ik begon te meer hier van met hem te ſpreeken, om dat ik eensdeels wist dat hy daar in volſtrekt geen belang had, en uit dien hoofde onpartydig daar over ſpreeken zoude, wanneer ik hem zulks vergde; ten andere, om dat dat ik zelf niets meer begeerde, dan op de zekerſte en gemoedelykſte wyze te handelen in een zaak, die my zo naby betrof."

„ Ik zoude te veel uitweiden, als ik alles verhaalen wilde wat deeze Man my van *Bahrdt* vertelde. Men zou niet gelooven dat een Doctor der Godgeleerdheid zulke ſtreeken op zyn Compas had. Deeze *Bahrdt* moet een ſterke

lief-

liefhebber van Wyntje en Tryntje zyn. Want de minne-draad, die men hem voortyds in Leipzig afsneed, hem tevens raadende liever een andere verblyfplaats te kiezen, heeft hy gelukkig in Heidesheim weder aangesponnen. — En daar aan deed hy immers wel! Want wie kan zich toch met één Vrouw behelpen? Ook heeft een Doctor der Godgeleerdheid wel andere en gewigtiger dingen in 't hoofd, dan de zuiverheid van zyn hart en zyner zeden te bewaaren! — Bravo! de Hr. *Babrdt* is nog verliefd, zyn gevoelig hart vloeit nog over van zuikerzoete liefde, en dat hy ze gelukkig weet aan den Man te helpen, daar van heeft de eerlyke Grünstadter my verzekerd."

„ Wilt gy nu nog, vroeg my deeze, na dat hy my lang en breed het Character van *Babrdt* met de onverwagtste en zeldzaamste berigten afgeschilderd had, uw Zoon onder zyn opzigt laaten? Wilt gy myn raad volgen, neem hem dan zonder uitstel wech. Uw Zoon heeft een goed hart, en het zou jammer zyn, als zulk een Jongman, die zo veel goeds voor het toekomende beloofd, langer op een plaats bleef, alwaar hy voor zich zelf, voor de zynen en voor de Waereld onherstelbaar bedorven word. Zo gy hem hier nog langer laat, verzeker ik U, dat hy hier alles zal inboeten, en dat hy, benevens uwe verwagtingen en uitzichten misschien ten graave zal daalen. — Eenige weeken geleden — dit weet ik gewis — ontving uw Zoon geld uit Mannheim, en aanstonds waren de zogenaamde Professoren alhier by de hand om het hem door bedrog en list af te troggelen. En ver-

verbeel U eens, welke ſchandelyke middelen deeze Sinjeurs verkoozen, om hunne roofzucht te beter te doen ſlaagen? Zy lieten zich Kaarten en Wyn geeven, noodzaakten uw Zoon tot ſpeelen, en dronken hem het eene glas na het andere toe. Of en hoe veel uw Zoon op dien avond verlooren heeft, dit moet gy my niet vraagen. — Als hy geen geld meer heeft dan vallen zyne Opzigters op zyne kleederen. Nog onlangs heb ik zelf een paar zyden Kousſen by een' Jood gezien, die een Profeſsor deezer Schoole aan hem verkogt had, en die met den naam uws Zoons gemerkt waren."

„ Verſtandige Mannen hebben reeds voor lang op goede gronden geoordeeld, dat men tot de opvoeding der Kinderen een meer dan gewoonen vlyt moest beſteeden; dat men met dezelven zeer behoedzaam moet omgaan, en zich zorgvuldig wagten hen niet te ergeren; noch hen een kwaad voorbeeld te geeven. — Maar wat raakt dat de Hr. *Bahrdt* en zyne Spitsbroeders, die malkander zo gelyk zyn als het eene ey het andere? Zal de Wolf zich wel over het leven der Schaapen bekommeren? Wat een verſtandig Man hier of daar zegt, mag in de beſchouwing goed en nuttig zyn, als men het maar niet verder laat komen, of zelfs eischt dat het in 't gemeene leven vlytig betragt en ſtiptelyk aangewend zal worden! — Dan zouden wy, die ons met de opvoeding der Kinderen belasten, en reeds zo veel dragen als wy houden kunnen, de handen vol hebben. Zeer veel van onze Broeders, die eigenlyk ſtipt voor het welweezen der Zielen zorgen moeten, zullen ook der-

dergelyke reflexiën niet verder dan tot de bloote beſchouwing willen brengen. Neen toch niet! Het geeft overal, en hier niet minder, uitzonderingen, die men niet uit de Waereld bannen moet, maar die men moet laaten wat zy zyn, uitzonderingen! — Heel wel Heertjes, dan moet ik U verzoeken ſtil te zwygen, want dit geſnap kan ik onmogelyk langer aanhooren. Ik merk reeds waar gy heen wilt, en waarom gy zo *mal à propos* voortkeuzelt. Gy moet en zult in alles, wat gy geloofd en zegt, gelyk hebben, goed zo! Maar ſtaa my ten minſten toe U één vraag te doen, die juist van weinig belang is, naamlyk deeze: is, wanneer uw eigen belang het zo hebben wil, zwart wit, en wit zwart? of is 3 † 3 geen = 6, maar = 5 of 7?"

„ De morsſigheid, aldus vervolgde onze Grünſtadter, overtreft hier alles. En geen wonder! Want hebt gy wel ooit by Zuipers en onhebbelyke Menſchen netheid en zindelykheid gevonden? Beſchouw ſlechts de eleven eens, de een na den ander, welke afkeerige, welke ongezonde kleur hebben zy niet? Een kleur, die U en ieder gevoelig Mensch tot medelyden moet beweegen. De redenen, waarom deeze beklagenswaardige Jongelingen zo verwaarloost en ontſteld uitzien, vallen in 't oog, wanneer men zich het ganſche Inſtitut als een Gasthuis of liever als een Stal voorſtelt, waar ſchepſels gevoed worden, wier natuur het is in de aarde te woelen. Moed en waare manhaftigheid, die hunne bezitters tot edele daaden aanzet, word hier te vergeefsch gezogt. — Boven al was

het

het zindelyke Kaereltje, de vorige *maître d'hotel*, Keukenmeester of Kok (want hier ontbreekt het aan geen tytels, dewyl dezelve alle andere gebreken verhelpen moeten) indedaad een Varken in Menſchen gedaante. Ik zoude U (en myne Leezers) een' onverdraaglyken walg veroorzaaken, by aldien ik ſlechts van zyne ſchurfde handen een waare beſchryving deed. En evenwel was aan deezen Kwant het ſnyden en weegen van Vleesch, het kooken en toebereiden der ſpyzen aanvertrouwd. Geloof my, hy maakte vette Soepen!"

„ Deeze historie was nog in lang niet geëindigd geweest, als tot myn geluk (want ik begon reeds misſelyk te worden) de Bediende van *Babrdt* dezelve door zyne tusſchenkomst niet had afgebroken. Hy had zich buiten adem geloopen, en berichtte my dat zyn Heer my overal in 't Slot gezogt had; dat hy my nu in het Tuinhuis wagtte; dat hy daar de Tabak wilde proeven die ik hem mede gebragt had, en dat de Pypen reeds geſtopt lagen."

„ Ik nam dan myn wandelſtaf, dewyl ik niets meer te doen had, en begaf my naar den Hr. *Babrdt*. Naauwlyks trad ik in den Tuin of ik hoorde hem reeds luidkeels ſchreeuwen. En nademaal hy my nu onderſcheiden zien kon, zo hield hy niet op met vraagen en roepen, ten blyke, hoe zeldzaam en ongehoord myn half uur wechblyvens hem voorkwam. Waar zyt gy zo lang geweest, Vaderlief, waar blyft gy zo lang, waar zyt gy toch geweest? Ik heb U overal laaten zoeken, en men heeft U nergens kunnen vinden. Wie

heeft

heeft U toch zo lang opgehouden? Wat is my den tyd lang gevallen! Wat heb ik met ſmarten naar U verlangd? Kom myn waardſte Heer, gaa zitten, wy zullen een Pyp rooken. O wat is dat keurlyke Knaſſer! Nooit kan ik de weldaaden beantwoorden, waar mede gy my overlaad."

„ Op alle deeze wonderlyke redenen, die de Hr. *Babrdt* met veel gebuig en geſtryk voor den dag bragt, gaf ik geen antwoord, zy kwamen my veel te gemaakt en vreemd voor. En hy zou nog wel een half uur zo voortgeſnakt hebben — want hy ſcheen 'er recht ſmaak in te krygen — indien ik hem daar over myn misnoegen niet te kennen gegeeven, en aanſtonds begonnen had te ſpreeken van eene zaak, daar ik meer belang in had dan in zyne vleijeryën. — Goed, Hr. Doctor, zeide ik, maar hoe ſtaat het met het Philantropin? Gy zoudt my dienst doen als gy myn' Zoon een beter Kamer liet inruimen, want die, waarop hy nu woont, is jammerlyk ſlecht. — Zo? jammerlyk ſlecht? Dan zal ik 'er aanſtonds voor zorgen dat hy een beter krygt. Waarom heeft uw Zoon my dat niet gezegd? Hy weet immers wel dat ik hem nooit iets weigere. En waarom zou hy ook niet boven de andere Scholieren iets vooruit hebben, daar hy de beste en geſchiktſte van allen is? Op myn eer! hy weet zich door zyn' levendigen en opgewekten geest, gelyk ik U ook geſchreeven heb, by alle vreemde Heeren bemind te maaken, en zelfs naar zyne Jaaren heeft hy te veel vuur."

„ Dat is my lief, Hr. Doctor, hernam ik, uit

uit uw eigen mond die getuignis van myn' Zoon te hooren. Maar zeg my toch eens, waar zyn deeze en die eleven, die ik hier te vooren gezien heb, gebleeven? — Ja, ja! — antwoordde hy, dat mag de Hemel weeten, waar die zyn. Die zyn al lang — wech. Want daar mede — onder ons gezegd — wilde het niet vlotten. De eene kon ik niet langer behouden, want hy begon met de Meisjes te ſpeelen. — En die moeſt ik wechboenen, om dat hy de vingers krom naar zich trok — en bovendien beſpeurde ik dat hy — ook aanſtak. Aan — wil ik in 't geheel niet meer denken, want die maakte het beestig bont. Gy begrypt wel dat zulke dingen zo niet zyn moeten, vooral op een Inſtitut als het myne is. Het ſpeet my genoeg dat ik ze kwyt raakten, want het geld is goede waar, maar ik moest wel, lieve Hemel wat zal men doen?

Ja wat zal men doen? gaf ik hem hier op ten antwoord, en vroeg: zyn de Heeren .... om die zelfde reden ook verhuisd? Neen; antwoordde hy, met opgeſpalkte oogen en een bedenklyk weezen, daar zyn gansch andere redenen voor, maar het is nu zo en niet anders; en ik moet aan dat bedroefde ongeluk ook deelgenoot zyn. Had men toch nooit dat drommelſche Bankroetſpeelen uitgevonden! Dan zou het nog pleiſierig wezen in de Waereld handel en wandel te dryven. Maar nu gaat de lust wech. Want om zo te leven zit 'er bedroefd weinig op. Als ik het U eens optelde wat ik al heb laten zitten by het Bankroet dat — en — gemaakt hebben; dan zoud gy uw handen zaamenſlaan. Het is

onmogelyk dat een eerlyk Man het goed kan bolwerken."

„ Zo is het, zeide ik, maar ik kan niet begrypen hoe het mogelyk kan zyn, ik —— ——

„ O, vergeef my, myn waardſte Heer, dat ik U in de rede val, ſprak de Doctor, daar is zo veel mogelyk! Hedendaags gebeuren dingen, die gy voor honderd en meer Jaaren voor onmogelyk zoud gehouden hebben; en, geloof aan myne voorzegging, over honderd Jaaren zullen 'er wederom zulke dingen voorgevallen zyn, die thans nog ongehoord en in geen 's menſchen hart opgekomen zyn. Hier en daar en ginder is wel de een of ander die 'er zo iets van droomt, maar over het geheel wil dat weinig beduiden."

„ Dat kan wel waar zyn, Hr. Doctor, ik begryp evenwel niet hoe dat mooglyk zyn kan, wat gy my van de Heeren .... verhaalt. Ik ken ze van perſoon, en weet dat zy in zeer goede omſtandigheden zyn."

„ En doch verzeker ik U, dat ik in jaar en dag geen koperen duit van hen gezien heb, laaten hunne omſtandigheden zo goed zyn als zy kunnen. Ja Mynheer, gy zoud niet gelooven hoe langzaam ik betaald worde! En dat is ook de oorzaak dat ik altoos ſchraal by den gelde ben."

„ Als dit zo is, Hr. Doctor, dan moet ik bekennen, dat ik my daar over zeer verwonderen moet. Want geen verſtandig Man zal immers zyn Kinderen in een vreemde plaats ter Schoole beſtellen, ten zy hy vooraf berekend hebbe of hy de onkosten daar van betaalen kan

of

of niet? En neem het my niet kwalyk, Hr. Doctor, ik moet U zeggen, dat het die Heeren, niet alleen geenzins aan verſtand en voorzichtigheid ontbreekt, maar dat zy ook, wat hier de hoofdzaak is, vermogen genoeg bezitten om hunne Kinderen alles te laaten leeren, waartoe dezelven lust en bekwaamheid hebben. De Heer in L.... wiens Zoon hier is, is een der rykſte Mennonieten in de Nederlanden, geloof dat vry."

„ Het is toch aartig, zei de Doctor, al lagchende; wilt gy wel gelooven dat ik tot op dit oogenblik nog geen oortje van dien Heer ontvangen heb. Ik begryp 'er de rede niet van; want dat zyn beurs zo ſlecht geſteld zou zyn kan ik my ook niet verbeelden. Doch het zy zo het wil."

„ Dit zeggende, haalde hy de ſchouders op en zweeg ſtil. Ik had ook geen lust om dien Heer te verdedigen, ſchoon het my niet aan ſpreekende bewyzen ontbrak om den Doctor den mond te ſnoeren. Ik liet hem daarom het laatſte woord behouden, zeide alleenlyk, dat ik aanſtonds na den maaltyd naar Manheim moest ryden om myne Brieven af te haalen, die aan een myner Vrienden aldaar afgezonden waren."

„ Gy wilt ryden, vroeg de Doctor, van zyn ſtoel opſpringende, en naar Manheim? bestig, dan zal ik de eere hebben U te verzellen. Myn beste Vriend! laat ons uit den Tuin gaan, ik zal alles beſtellen, om zo dra wy geſpysd hebben af te ryden."

„ Myne reiſe naar Manheim was voor den Doctor water op zyn molen; want niets deed

hy liever dan ryden en rosſen. Wy gingen dan uit den Tuin, maakten ons reisvaardig, plaatſten ons aan Tafel, aten, traden vervolgens in den Wagen en reisden naar Manheim, alwaar wy in de Herberg het Paltſiſche Hof onzen intrek namen. Hier vond ik een goed bed, en ſliep daarom zagter en geruster dan ik in lang niet geſlapen had. Des anderen daags ging ik eenige Heeren van aanzien bezoeken; vervolgens vervoegde ik my by myne goede Vrienden en Bekenden."

„ Maar Hemel! hoe verſchoot ik over alles, wat deeze my van den Hr. *Bahrdt* en deszelfs Profeſſors (uitgezonderd twee) verhaalden. Ik geraakte geheel daar door van myne ſtreek; deeze booze berichten deeden my beeven, even als of ik de koude Koorts op 't lyf had."

„ Van myne Vrienden en Bekenden afſcheid genomen hebbende, bezogt ik nog drie Heeren, die niet beter van *Bahrdt* en zyn Volkje ſpraken. Een deezer Heeren vroeg my, of ik in Amſterdam niets van *Bahrdts* liederlyke ſtreeken gehoord had, en hoe ik myn Zoon zo lang onder zyn opzigt had kunnen laaten? — Ik antwoordde: myn Heer, ik heb myn Zoon onder het opzigt van dien Man kunnen laaten, niet, om dat ik geen ſlechte geruchten van hem gehoord heb, maar om dat ik nooit het ſlechte dat ik van hem hoorde heb kunnen gelooven. Eerst voor weinig dagen liet ik my van de waarheid der kwaade berigten overtuigen, die men hier omſtreeks, en ik mag wel zeggen overal, van hem verſpreid. — Wel dan moet ik U zeggen, antwoordde de vreemde Heer, dat gy nog net

van

van pas gekomen zyt om uw Zoon te redden. Want by *Bahrdt* loopt alles in de war, daar is het met recht het bedorven huishouden; daar is geen Godsvrucht, noch iets hoe genaamd dat lof verdient. — Doch ik heb U niets te beveelen, gy moet zelf weeten wat U te doen ſtaat. Beraad U wel en neem 'er de tyd toe. Vermoedelyk zal uw beſluit ten nadeele van den Hr. *Bahrdt* uitvallen, en alsdan zult gy hem een' geweldigen ſtoot toebrengen. Want dan zal het Publiek zeggen, hoe! de Man die voor deezen zyn beste Vriend was, die hem Vaderlyke liefde beweezen heeft, neemt nu ook zyn Zoon wech? Zeker, daar moet de Man gegronde reden toe hebben. — En dewyl ik thans van *Bahrdt* ſpreeke, kan ik niet voorby, U myn gevoelen over hem rondborſtig te zeggen. Weet dan, dat zo de zaak tuſſchen U en hem op dien voet blyft als ze nu is, dan loopen beide, gy en uw Zoon gevaar."

„ Gevaar? en waarin zou dat gevaar beſtaan? — Stelt gy U niet voor het grootſte gevaar bloot, wanneer gy met een' Man in twist raakt, wiens wraakzucht geen paalen kent, en die geen geweeten heeft?" —

„ Geen geweeten? ik ontſtel daar van! verwart hy daarom recht en onrecht, goed en kwaad? Brouwt hy daarom alles opzettelyk door elkander? Bedacht hy toch dat het onbeſmet geweeten, de eigenlyke ſtem is die de Menſchen aan hunne pligten herinnert, en een' iegelyken zegt wat hy doen en laaten moet, om zich niet ongelukkig te maaken. Als de Hr. *Bahrdt* dit bedagt hy zou ten minſten altoos de waarheid

ſpreeken en zich zelf nooit leugenſtraffen." —

„ Neen! dat zou hy dan zo ligt niet doen. Maar bedenk nog, dat het honderdmaal gevaarlyker is, met een' Vriend onëenig te worden, dan met iemant daar men eerst mede bekend word. En weet gy wel dat *Babrdt* juist zulk een Man is, die met den Godsdienst en met alles wat by braave Menſchen heilig en dierbaar is, den ſpot dryft? Van zulk een' Man zult gy een ſlecht afſcheid neemen. — Zeg my toch, waarom heeft de Keizer de Schriften diens Mans laaten verbieden en ophaalen? Waarom heeft Hoogstdezelve hem het leeren en prediken verbooden? Zeker niet om dat hy een voorbeeld van deugd is, maar om dat het hem niet langer kon toegelaaten worden. Gy kunt 'er veilig op aan, dat *Babrdt* de grootſte huichelaar is, die ooit de aarde betreeden heeft. By hem is het een beuzelingetje eerlyke Lieden te ſchandvlekken en van hunnen goeden naam te berooven: hiervan zyn zyne zogenaamde Intelligenz- of Pedagogiſche blaadjes ſpreekende bewyzen. Hier by komt nog, dat hy, beledigd zynde, wraakzuchtig en dolkoppig is: en hy zou, zonder zich lang te bedenken, de grootſte euveldaad begaan, om ſlechts zyn moed te koelen. Ik kan U verzekeren dat hy bykans altyd een dubbelde Zakpistool by zich draagt. Wat hebt gy nu van zulken Man te verwagten?"

„ Waarlyk niet veel goeds. Het laatſte dat gy my verhaalt weet ik zeker dat waarheid is. Toen hy in Amſterdam was, droeg hy altoos zulk een Geweer, geladen, by zich; dat kan ik getuigen, want ik zelf heb het hem afgenomen,

hem

hem zeggende dat hy wegens de goede orde, welke in die groote Waereldſtad gehandhaafd word, niets te vreezen en zulk moordgeweer geenzins noodig had."

„ Alles wat deeze Heer my van *Bahrdt* verhaalde, ſtrekte tot deszelfs ſchande en oneer. Hy verhaalde my voorvallen, die ik nooit van myn leven gehoord had. Heeft *Bahrdt* niet, dus voer hy voort, om zyn ontuchtig leeven Saxen moeten ruimen? En waarom kan hy op niet één plaats in de Waereld blyven? In den beginne, eer men hem genoegzaam had leeren kennen, dacht men zeer goed en gunſtig van hem; men was met het ontworpen Plan zyns Inſtituts ingenomen, en dewyl hy een gladde tong had, zo bereikte hy ook zyn oogwit; want hy rigtte ſchielyk een School op en kreeg eleven. Maar hoe is het nu met zyn School en met zyne eleven geſteld? De eerſte heeft uitgebloeid en de laatſten zyn ten minſten voor de helft verdweenen."

„ Vermits de Heer, die my deeze berichten van *Bahrdt* mededeelde, ongemerkt van andere dingen begon te ſpreeken, daar ik minder belang in had, zo bedankte ik hem voor alles wat ik gehoord, en voor het goede dat ik by hem genooten had, en nam afſcheid. Want het geen hy my wegens *Bahrdt* verhaald had, vervulde myn ganſche ziel, en maakte een zo geweldigen indruk op myn gemoed, dat ik onvermogend was om aan iets anders te denken. Veelmeer hield ik het voor raadzaam de eenzaamheid te zoeken, om in ſtilte te overdenken alles wat ik tot nu toe van die zaak op zo veele plaatzen ge-

gehoord had. Ten dien einde begaf ik my naar de Stads-wal, om van niemant hierin geſtoord te worden. De hoofdzaak, waar over ik myne gedachten moest laaten gaan, was, hoe ik het zou aanleggen, om myn Zoon goedſchiks uit de handen van *Babrdt* te krygen, zonder hem te beledigen. Want als ik myn Zoon wechnam, moest het ten minſten het aanzien hebben, dat ik desniettemin zyn Vriend bleef. En hier toe een middel te vinden was zo gemaklyk niet, ſchoon het echter myne taak bleef een middel uit te denken, waar door ik in myn voorneemen kon ſlaagen. Tot nu toe was ik een al te goede Vriend van *Babrdt* geweest, daarom kon ik het niet van my verkrygen op ſtel en ſprong met hem te breeken en in twist met hem te geraaken. En dit zou evenwel gebeurd hebben, indien ik het zo aangevangen had, maar ik had daar geen lust toe."

„ De voorzigtigheid, waar van ik my hier bediende, beöogde alleenlyk de behoudenis van myn eigen rust. Aan *Babrdt* zelf dacht ik allerminst, en wat is natuurlyker? Want ik zag de valſchheid zyner vriendſchap duidelyk, en die ergerde my te meer, daar ik niet opgehouden had zyn' oprechten Vriend te zyn. Ik ſtelde my zyn nydig, ondankbaar en onrechtvaardig hart voor oogen, en hierom moest ik my, zo veel mooglyk was, van hem onttrekken. Had de Hr. *Babrdt* een ander, een beter hart, dan zou hy zyn onmaatige zucht tot rykdommen, die hy den losſen teugel viert, getragt hebben te betoomen; en dan zou hy gewis op den weg van braafheid en van deugd, die eere

ont-

ontmoet hebben, die hy nu door zo veel ongeoorloofde middelen te vergeefsch zoekt op te jaagen."

„ Was ik tegen *Bahrdt*, over zyne valschheid, ondankbaarheid, bedriegery en onrechtvaardigheid, verdrietig, koel en agterdochtig; zo moest ik vooral voor zyne dolle wraakzucht, die hy paal noch perk ſtelt, beducht zyn. Daar door bevond ik my in groote verlegenheid, niet weetende hoe ik het aanleggen zoude. By geluk viel my in, de zaak verbloemd voor te draagen; en wel aldus: dat ik een goed Schip, welk ik reeds elf Jaaren met veel zorg en kosten onderhouden had, eenen Stuurman had aanvertrouwd, die om zyne geſchiktheid niet ſlechts in goed gerucht ſtont, maar ook met de beste recommandatie-brieven van geloofwaardige Mannen voorzien was. Aan deezen Stuurman en zyn bevaaren Matroozen, had ik dan myn Schip aanbetrouwd, in hoope, dat hy het zelve, na volbragte Reiſe, met goede Waaren voorzien, in de Haven van Amſterdam getrouwelyk zou te rug brengen. Ik beloofde my van deezen inval den besten uitſlag, verliet den Wal en ſpoedde my naar de Herberg, alwaar ik den Doctor, in de eetzaal op my wagtende, vond."

„ Wat heb ik lang op U, myn beste Vriend, gewagt, ſprak hy my aan! het word tyd dat wy naar den Hr. H. C. R. gaan, die ons ten eeten verzogt heeft. Ik kon den Doctor, van ontſteltenis, naauwlyks antwoorden, leide myn hoed op de Tafel en wilde naar myne Kamer gaan."

„ Wat ſchort U, Hr. T.? vroeg de Doctor.

Om 's Hemels wille wat is U overgekomen? Ik zweeg, ging voort, en hy volgde my. Vriend, zeide hy, toen wy zaten, U moet iets zonderlings wedervaaren zyn, leg U hart voor my open, ik bid 'er U om. Ik antwoordde: ik ben ſchandelyk bedroogen, en bovendien in gevaar. — En waarin beſtaat dat? — Hierop verhaalde ik hem dat ik Brieven uit Holland ontvangen had, die my het onaangenaame nieuws van myn Schip mededeelden, dat ik boven gemeld hebbe. Hy trooste my, zeggende, dat het gevaar misſchien zo groot niet zyn zou als myne Brieven luidden. Maar al te groot! hernam ik; de vierde Brief heeft vooral myn angst verdubbeld, hoor hier den inhoud, zo als myn Correspondent in Amerika my dat voorval mededeelt: „ Uw ſterk Schip, myn Vriend, is in „ groot gevaar. Indien gy uw Stuurman en des„ zelfs Scheepsvolk niet aanſtonds afdankt, en „ andere aanneemt, dan loopt uw Schip gevaar „ om in de Haven zelf te ſtranden. Het zyn „ deugnieten; zy loopen 's nagts van 't Schip „ af en geeven het aan de gevaaren der Golven „ over, terwyl zy zich in Hoerhuizen en Nacht„ kitten vrolyk maaken. Boven al is de Stuur„ man een ondeugende Vent. Toen hy hier „ kwam had gy grooten toeloop, om dat hy zy„ ne Goederen, door middel van zekere Intelli„ genz-Ceeltjes 20 tot 40 Percent onder de ge„ woone Markt uitveilde. Dit lokte de Koo„ pers van alle plaatzen herwaards; want zyn „ Kwakzalversbriefjes wierden overal heen ge„ zonden. Hy gaf zich voor een redelyk Man „ uit, die zich met weinig Percenten vergenoeg-

„ de,

„ de, en de uiterlyke vertooning, die hy wiſt
„ aan te neemen, hielp hem daarin naar wensch.
„ Maar na dat men de zaak behoorlyk onder-
„ zogt had, bevond men, dat niet alleen zyne
„ Goederen jammerlyk ſlecht waren, maar dat
„ hy 'er ook Contrabande onder ſtopte. Dit
„ wierd het Congres aangediend, maar de on-
„ lusten van den Oorlog hebben de behoorlyke
„ onderzoeking dier zaak nog een tyd lang op-
„ geſchort."

„ Wat zal ik toch beginnen, Hr. Doctor? twintig duizend Guldens verlies ik liever dan myn Schip, en dat wel op zulk een laage wyze; was het nog op de Reis gebleeven, dan zou ik my te vreden ſtellen, maar nu, daar ik enkel door myne lichtgeloovigheid bedroogen ben, ſchat ik my dubbeld ongelukkig. Ik ongelukkig Man! Hoe kon ik toch zo veel vertrouwen ſtellen op eenen my onbekenden Bedrieger! Had ik maar het minſte kwaade vermoeden op zyne valschheid gehad, hy zou my dan niet opgezet hebben. Door deeze fatale tydingen zie ik my gedwongen myn Zoon weder naar Amſterdam mede te neemen. Zie daar Hr. Doctor de reden van myn' kommer, raad my nu wat ik beginnen zal. Dat zal ik U heel ſchielyk zeggen, was zyn antwoord, hoor, het loopt by my ook alles achter-uit, *kom, geef my de hand, laat ons zaamen naar den Rhyn gaan en in den ſtroom ſpringen, dan is deeze verdrietige Comedie uit.*"

„ Welk een indruk, myn Vriend, meent gy dat deeze raad van een' Kerkleeraar, van een' Zielzorger op my maakte? Ik beefde als een blad op een' boom; wat bedaard zynde zeide

de ik; betaamen deeze gedachten een' Christen? zo verre is het, God dank! met my nog niet gekomen, en wat zou de Waereld daar van zeggen. Het antwoord dat hy my hierop uit zyn' baard toebromde, ſchaam ik my neder te ſchryven. En om hem geen verdere gelegenheid tot ſpotten te geeven, ſloeg ik hem voor by den Heer H. C. R. te gaan middagmaalen, 't geen wy dan ook deeden."

„ Na den eeten gingen wy weder naar onze Herberg. Ik zei den Doctor dat ik dien dag in Manheim blyven moest, om myne Brieven naar Holland met de Post af te zenden, en dat ik des anderen daags weder te Heidesheim zou zyn, waarop hy, met my een Vles Champagne-Wyn gedronken hebbende, de reis aannam."

„ Aldus, myn Vriend, was de inhoud onzer onderreding, wat dunkt U daar van? Behoefde de Doctor wel Salomons wysheid te bezitten, om myn taal, die niet *Abiſſynisch*, noch minder *Thraſisch* was, te verſtaan?

„ Want, is hy niet de Stuurman, die myn elfjaarigen Zoon als een Schip ſtuuren en wenden moest? Zyn de Matroozen niet de Profeſſoren, die den arbeid in het Educatie-Schip verrichten moesten, in plaats van des nachts in Bordeel-huizen hun pleiſier te neemen? Zyn het niet zyne Intelligenz-bladen, in welken hy het Publiek de Boeken 20 a 40 Percent goedkooper aanbied? Zyn de ſlechte Waaren niet zyne nagedrukte Duitſche Bibliotheek, de Schriften van *Leyſer* en andere beroemde Mannen? En zyn de Contrabande Waaren niet de opzettelyk vervalſchte nieuwſte Openbaringen des N. T. En

wat

wat is het Congres anders dan de verzameling van Geleerden, aan wie zyne Keizerlyke Maj. de onderzoeking van *Babrdts* Schriften heeft opgedraagen?"

„ Dewyl het op dien dag Postdag was, ſchreef ik nog dien zelfden avond naar Amſterdam, en berichtte myn Huis, dat vooral aan zekeren Bedienden, op *Babrdts* Lettres de Credit, geen geld moest betaald worden, nademaal ik deszelfs huishouding niet in behoorlyke orde gevonden had. Maar myn Brief één dag te laat komende, zo gelukte het *Babrdts* Apostel doch, om nog zeven dukaaten buit te maaken."

„ Des Sondags voormiddag kwam ik met den Hr. R. uit Manheim in Heidesheim aan; ik meende de eleven in hunne Gala-kleederen in de Kerk te vinden, doch vond ze op de plaats van 't Slot in hun daagſche plunje. In de eetzaal waren verſcheiden Vreemden, en voor den maaltyd was 'er geen gelegenheid om met den Doctor over het wechneemen van myn' Zoon te ſpreeken. Na den eeten wierd de Kerkklok geluid; en nu verwagtte ik, dat de Doctor, als eerſte Leeraar, de eleven in deftigen optogt naar de Kerk zou geleiden, maar verre mis! Ik wierd een andere parade gewaar, daar gy te vergeefsch naar zoud raaden. Onze Hooggeleerde S. S. T. Doctor, plaatſte zich aan de Speeltafel, doorſchoot de Kaart, en ſpeelde met zo veel yver, dat geen Venetiaanſche Gondolier op het Karneval het beter zou gemaakt hebben. Ik riep hem verſcheiden maalen toe, en gaf hem myn voorneemen te kennen. Wat, riep hy uit, gy wilt uw Zoon mede neemen? Daar zal niets van wor-

worden, want als gy dat doet ben ik een bedurven Man; wy zullen malkander hier over wel nader ſpreeken, thans heb ik daar geen tyd toe, want ik heb een goed ſpel en moet de Vreemdelingen gezelſchap houden. — Gaa en pas op uw ſpel, antwoordde ik, maar ik gaa aanſtonds met den Hr. R. naar Manheim om myne Brieven af te haalen. Heel goed! zei de Doctor, behouden reis! en by uw terug komst zal ik U zulke voorſlagen doen die U te vreden zullen ſtellen. Ik weet ze reeds, Hr. Doctor, hernam ik; die vlieger zal niet opgaan, want uwe Projecten deugen niet. De Doctor ſpeelde vervolgens voort, tot dat de Hr R. bevel gaf om de Paarden in te ſpannen. Onderwyl ging de Hr. R. met my een wandeling doen; toen wy te rug kwamen, om van den Doctor afſcheid te neemen, was hy verdweenen en niemant wist waar hy gebleeven was. Ik verviel op allerlei gedachten; het in den Rhyn ſpringen viel my het eerst in, doch ik liet niets daar van merken. Twee uuren daar na, bragten twee Philantropisten de tyding, dat de Doctor zich by Colgenſtein baadde en aanſtonds by ons zou weezen. Wy namen dan afſcheid van hem en reisden naar Manheim; tot loon voor ons lang wagten moesten wy die nacht buiten de Stad blyven."

„ My genoodzaakt ziende om wegens myne bezigheden eenige dagen in Manheim en Heidelberg te vertoeven, zo begaf ik my op een' ſchoonen dag naar Schwetzingen, alwaar ik het geluk had zyne Keurvorſtelyke Doorluchtigheid te ſpreeken, en vervolgens in gezelſchap van

veel

veel aanzienlyke Mannen, zo wel van Geeſtelyken als Waereldlyken ſtand, te geraaken, van welken ik al weder de zeldzaamſte en onverwagtſte beöordeelingen van *Bahrdts* Character en gedrag tot myn grootſte verwondering hoorde. Na dat ik myne bezigheden verrigt had, reisde ik weder naar Manheim, en van daar naar Heidesheim, alwaar ik des avonds om 8 uuren aankwam. Ik vond den Doctor niet te huis; hy was te gast genood, en kwam eerst na middernacht van deeze ſmulparty te rug."

„ Ik liet myn Zoon roepen, en beval hem zyne dingen by malkander te zoeken en zich gereed te maaken om 's morgens vroeg af te reiſen. Maar wat ſtont ik verbaasd te kyken, toen ik naauwlyks de helft van 't goed vond dat hy medegenomen had. Van drie Japonnen was 'er geen één te vinden, en wat hy nog van zyn Linnen en andere Kleederen over had, was alles in den grond bedorven. Een doorſlaand bewys van het goede opzigt des Kleederbewaarders!"

„ Den volgenden morgen, na het Coffy drinken, gingen ik en den Doctor in den Tuin. Ik herhaalde dat myne omſtandigheden de ſpoedigſte afreize van my en mynen Zoon vorderden. Dat kan onmooglyk geſchieden, zei de Doctor: want als gy uw Zoon wech neemt, dan gaat het ganſche Inſtitut te grond; men weet dat gy myn beste Vriend zyt, en het wechneemen van uw' Zoon zou elk in deeze ſtreek wakker maaken, en dan verloor ik alle myne eleven. De Francfurter Courant zou dit nieuws aanſtonds uitbazuinen, en de ondergang van 't Philantropin is dan gewis op handen."

„ Daar-

„ Daarop kwam hy met zyn Projecten voor den dag; eerst zou ik my als deelneemer in 't Philantropin voor *f* 4000 verbinden, waarvoor ik dan, behalven het vrye onderhoud mynes Zoons, nog 20 Percent van 't Capitaal zou genieten. Een geheim om de beste Bourgonje-Wyn te maaken, dezelve tot een' hoogen prys te verkoopen, zonder dat het iemant ontdekken kon, was zyn tweede voorſtel, daar hy my, als een Wynkooper meê zogt te verſtrikken. Maar niets kwam my belagchelyker voor dan het Project, om een ſtapelplaats van Hollandſche Waaren op te richten, en een Monopolium te verkrygen op alle de Wynen die in 't Leiningſche wasſen. Maar al wat hy voorſloeg was vrugteloos, en ik volhardde by myn beſluit. Toen hy dit zag, verzogt hy my echter zyn Vriend te willen blyven."

„ Onder het warmſte gevoel van lof en dank jegens den Almagtigen, voor de bewaaring van mynen Zoon onder zo veel onaangenaame omſtandigheden, namen wy de reis van Heidesheim aan en kwamen gelukkig te Keulen. Hier kreeg ik Brieven uit Worms, die my van de goede vriendſchap des Doctors op de levendigſte wyze overtuigden. — Want ik was naauwlyks van Heidesheim wechgereist, of de Doctor had aan alle aanweezende, als mede aan de eleven, met een Philantropiſche welſprekendheid verzekerd, dat men te Manheim, myn Bankroet in Amſterdam bekend gemaakt had, en dat ik daarom myn Zoon niet langer in het Philantropin had kunnen laaten, nog minder het geld daar voor konde betaalen. Andere Brieven uit

Grün-

Grünſtad, Manheim enz. meldde my korts ná myn aankomst in Amſterdam het zelfde nieuws. Maar, welke vermetele leugens en lasteringen waren dit van den Doctor? Wie toch in Amſterdam, wie aan den ganſchen Rhyn kan dit tot op dit uur zeggen? Myne Commisſiën zyn volbragt en betaald; en niet één wisſel, hoe groot die ook was, is met Protest te rug gegaan. Deeze laage lasteringen geeven de ganſche eerlievende Waereld het doorſlaandst bewys van de ſchandelykſte wraakzucht des Doctors."

„ Waardſte Vriend! zoud gy het wel gelooven, dat ik aan ieder een, die my na myn aankomst in Amſterdam zyn verwondering te kennen gaf, om dat ik myn Zoon niet in dat kostelyke Philantropin had gelaaten, waarvan ik te vooren zo veel ophefs gemaakt had, niet anders antwoordde dan: dat ik zulks enkel gedaan had om de Oorlogs-onrusten, die toen in Duitschland heerschten? Ik beroep my op alle braave Lieden in onze Stad, by welke ik bekend ben, en ben verzekerd dat geen van hun anders kan getuigen. Maar toen hy vervolgens zyne boosheid zo ver den losſen teugel vierde; dat hy my en myn Zoon in zyn zogenaamde Pedagogiſche tyding (welke door zekeren ſlungel, die niet vreemd naar den Doctor gelykt, misſchien uit hebzucht in 't Hollandsch vertaald is) openlyk beledigde; toen vorderde myne eere; voor welke ieder braaf Man alles zal opöfferen; U myn Vriend te melden, dat al wat hy voorwend de onbeſchaamdſte leugens zyn."

„ De eigenhandige Brieven van den Doctor;

van welke ik nog eenige onder de oude Papieren gevonden heb, en die ik hier by over zende, kunnen aan elk, die 'er belang in neemt, den leugenaar moedernaakt ten toon ſtellen, en my voor 't overige geheel rechtvaardigen. *Babrdt* mag het tot nu toe aan 't goede hart myns Zoons dank weeten, dat hy hem niet door zyn levendig temperament en de ſterkte der hartstogten die de ziel van deezen Jongeling beheerſchen, in een HANSWORST herſchapen heeft. Maar wat zeg ik? Voor een HANSWORST is hy niet leep genoeg, want tot dit ſoort van Lieden worden geestiger bollen verëischt. Het waare Character van den Doctor is dat van een bloodaart en Marktſchreeuwer; hier is zyn origineel, en ik geloof niet dat zedert Uilenſpiegels tyd een Copytje op onzen Aardbol gewandeld heeft, dat meer naar hem geleek. Zyne klugtige kleeding en zyne Huſaren-laarzen zyn te *frappant* om niet bemerkt te worden. Het was zyn geluk dat hy na de Kermis in Amſterdam kwam, anders zou men hem zeker voor een Kwakzalver hebben aangezien, die zyn Gochelkunstjes op onze Botermarkt aan het gemeene Volkje kwam vertoonen."

„ De zotte invallen, die hy als Curator van 't Philantropin aan den dag gelegd heeft, zyn te ruchtbaar om 'er hier van te gewaagen. Alle zyne Philantropisten zouden *Lumina Mundi* worden. Hoe gelukkig mogen zich nu de Hottentotten roemen, dat zy thans uit deeze Kunſtſchoole met Pikeurs, Virtuoſen, Capel- en Dansmeesters kunnen voorzien worden!"

„ Het voorgeeven des Doctors, dat ik naame-

melyk uit gebrek aan nodig reisgeld, hem om eenige guldens zou verzogt hebben om weêr naar huis te komen, is al te kinderachtig, en riekt te veel naar leugen. De Doctor kent my te goed als dat ik Philantropisch zoude reisen, daar toe mogen eenige guldens genoeg zyn. Had hy liever ronduit gezegd dat hy niet in staat was, my, toen ik verreisde, myn verschooten geld te betaalen, dan had hy eerlyker gehandeld. Had hy in zyn tegen my uitgegeeven Prulschrift liever voor de vuist het antwoord neêrgeschreeven dat hy my gaf, dan was het niet nodig geweest dat ik het, tot beschaaming van Doctor Snoever, had behoeven te melden."

„ Onze rekening moeten wy nog sluiten, Hr. Doctor, zei ik hem, kort voor myne afreize. Vriend, ik kan niet betaalen, was zyn antwoord, als ik drie guldens bezit laat ik my levendig opvreeten! —— Waarlyk een doorslaand bewys van de welvoorziene spaarpot van deezen Croesus. Met dit alles kwam het my niet onpas dat ik myn beurs wel voorzien had, schoon ik buiten dien nog wel zo veel kostbaarheden by my had, als ik nodig zou gehad hebben, om met myn Zoon de reis naar Amsterdam tweemaal te kunnen doen. —— Salomon heeft in zyne Spreuken, Hoofdst. XVI. vs. 26—30. het Character van den Doctor levendig getroffen; slaa het eens op, myn Vriend, ik ben verzekerd dat gy daarop amen zult zeggen."

„ Nog was het den ondankbaaren *Bahrdt* niet genoeg dat hy my in zyn Paskwil zogt belagchelyk te maaken; neen, hy moest ook zyn

ſpotzucht aan myn' Zoon, die elf en een half Jaar oud is, koelen. Maar hoe fraai ſtaat dat een Zielenharder, een Doctor der Godgeleerdheid? Had hy aan Davids woorden in Pſ. XXV. vs. 7. gedacht, dan zou hy zich verſtandiger gedraagen hebben. Men ziet dus klaar en duidelyk dat de Doctor zo min als zyne Profeſſors eenige eerbied voor God of zyn Woord hebben. En waar die ontbreekt daar wordt de liefde des naasten te vergeefsch gezogt. Zonder Godsdienst en deugd waren wy ongelukkige Menſchen, en zouden van het redenlooze Vee weinig te onderſcheiden zyn"

„ Ieder een is niet geſchikt tot een Schoolhouder; want onder honderd zyn 'er naauwlyks vyf die de kunst verſtaan om de Jeugd te beelden. Het Plan van den Doctor (ik ſtem het nogmaals toe) had my bedroogen; ik vermoedde in den Doctor den Man te vinden, aan wien ik mynen Zoon gerust konde toevertrouwen. Om die reden bragt ik hem myn Zoon, en zeide: Myn Heer, ik breng U hier een ongeſleepen diamant, aan welken nog niets te zien is; door uw vlyt hoop ik hem in 't vervolg met zulk een glans terug te ontvangen, dat hy een helder licht van zich geeven zal."

„ Eene goede opvoeding is buiten tegenſpraak het beste dat wy onze Kinderen kunnen geeven. Ik ben daarom altoos te onvrede geweest met zulke Ouders, die zich ſlechts bevlytigem om *per fas & nefas* zó veel ſchatten te zamelen dat hunne Kinderen, na hunnen dood (en ook dikwils nog by hun leven) luije lediggangers kunnen zyn, waardoor zy niet zelden de Menſche-

ſchelyke Maatſchappy en zich zelf tot groote oneer verſtrekken. De kennis des waaren levendigen Gods; de dienst en het eerbewys die wy dit hoogstvolkomen Weezen ſchuldig zyn; de edelſte grondregels van waare deugd; liefde en achting voor de Wetenſchappen; een verſtandige welleevende omgang met Menſchen van allerlei rang en ouderdom, en byzonder de zorg om altoos en in alle omſtandigheden een oprecht hart jegens God en onzen evenmensch aan den dag te leggen: dit waren, naar myne wyze van denken, de edelſte zaaden die wy verpligt zyn in de tedere harten onzer Jeugd (die het wasch gelyk zyn) te planten."

„ Hoe veel geluk, hoe veel zegen en welvaart van allerlei aart zouden wy daardoor by onze Nakomelingen ſtichten! Ik ben verzekerd dat alle braaven ons dan zelf, wanneer onze ligchamen reeds lang in 't ſtof zullen begraaven zyn, hunne toejuiching niet onthouden zullen. Harde, ſlaafſche middelen heb ik altoos in de opvoeding verfoeid; zelden brengen zy iets goeds voort en ontëeren gemeenlyk de menſchelyke natuur. Beſchaamingen, die met tyd en omſtandigheden wel overëenkomen, zyn veeltyds van meer vrucht dan ſtok en roede. En hierom zou het wenſchelyk zyn dat alle Vaders en Moeders, vooral die geenen, welke zich aan de openlyke opvoeding der Jeugd toewyden, behoorlyk acht gaven op de temperamenten der Kinderen, die hunne zorg toebetrouwd zyn; dat zy zich bevlytigden om de neigingen en ſmaak der jonge Lieden uit te vorſchen, en dan die middelen aanwendden, welke naar ryp over-

leg dienſtigst waren. — Had ik in Heidesheim zulke maatregelen ontdekt, ik zou myn Zoon dan gerust aldaar gelaaten hebben. Maar aan een plaats, alwaar geen vrees voor God, geen liefde tot deugd, geene redelykheid, geen geweeten, geen zindelykheid noch orde heerſcht; alwaar kaartſpeelen, zuipen, vreeten, zwieren, liegen en bedriegen, het heerſchende Character van meest alle de geenen was, aan wie de beelding der Jeugd was toevertrouwd: zeker aldaar kon ik myn Kind niet laaten, zonder my zelf te beſchuldigen en te verfoeijen."

„ Zou een kloek en verſtandig Akkerman het onkruid, dat tegen zyn wil en weeten in zynen akker opwast, begieten en aankweeken? Zal hy niet veelmeer altoos bezig zyn het zelve zorgvuldig uit te roeijen? Kan een verſtandig, wel ervaaren Tuinman niet de wildſte en onvruchtbaarſte Boomen, door kunst en vlyt zo leiden en buigen, dat zy aan zyne zorge beäntwoorden? Ik zou meer voorbeelden kunnen bybrengen, zo ik niet vreesde, myn Vriend, uw geduld te veel te vermoeijen."

„ Ik weet dat God almagtig is, en dat wy zonder zyn zegen te vergeefsch arbeiden; maar ik weet ook dat wy geen behoorlyke middelen verzuimen moeten. Slechte voorbeelden geeven flechte navolgingen, en het Character van den Doctor was gewis het allerſlechtſte voor een Schoolhouder. Welke ſtreeken, welke laage ſtreeken heb ik niet van hem na myne terugkomst nog ervaaren! Zeker, zyn ganſche leven is een keten van aanëengeſchakelde boosheid en ondeugden. — Dan het word tyd om af te

bree-

breeken, dewyl ik u te veel vermoeid heb, ik blyve onveranderd

Uw Dienstvaardige

TRIEST.

Amſterdam 29 *January*
1779.

Zie daar, waardſte Vriend, dit is de echte Copy des Briefs van den Heer *Triest*. Zo de goede Man alle de Anecdoten van deezen vuil-*Bahrdt* wist, ik ben verzekerd dat hy ons een origineeltje zou getekend hebben, daar de ganſche eerlievende Waereld de neus voor zou ophaalen. Ik kan niet nalaaten, aan dit Poutrait van Mors-*Bahrdt* nog eenige trekjes te doen, die onze Vriend verzuimd heeft.

In zyn Jeugd liet hy bereids zulke laagheden blyken, die niet ſlechts voor zyne Medeſcholieren op de laage Schoolen, maar ook voor de Studenten op de Academiën ten hoogſten ergerlyk waren. Men noemde hem altoos *Uilenſpiegel*, en door zyne gekke kuuren verdiende hy geen beter naam. Aan de wanden der B., H., zag men zyn beeldtenis geſchilderd, met dit opſchrift: *de ſtinkende Bahrdt*. In plaats van hierover beſchaamd te zyn en zich te beteren, maakte hy het nog ſlimmer, 't welk een voornaam Man in Halle gelegenheid gaf, om de Waereld een dubbeld afbeeldſel van hem, dat juist en naar het leven getekend was, voor oogen te leggen. Ook dit was by hem vruchteloos; want naderhand ontzag hy zich niet, om

openlyk de rol van een' Bedrieger te ſpeelen. De ryke Weduwe in Erfurt, wier welgeſpikte beurs hy meer beminde dan haar perſoon, moest hem behulpzaam zyn om den Doctors-hoed te verkrygen, en toen hy dien had, liet hy het Weeuwtje in de pekel zitten. Alle onze tydgenooten weeten het, dat het geluk hem in *Gieſſen*, *Marſchlins* en *Heidesheim* by zyn aankomst telkens vriendelyk aanlachte; maar zo dra men den omſluijerden Aap recht leerde kennen, had ieder braaf Christen een natuurlyken afkeer van den Phariſeeuwſchen *Bahrdt*. De kinderlyke eerbied, die ieder waar Christen jegens God den hoogſten Weldoender en Onderhouder aller ſchepzelen, voor en na den eeten, in Gebeden en dankzeggingen laat blyken, moet deezen ondeugenden Doctor gelegenheid tot ſpotten geeven. Ik zelf heb het gezien dat hy, geduurende die oefening, zyne valſche tong uit den mond ſtak, om met de eenvoudigheid der biddenden te ſpotten. Welk een indruk dit op myn hart maakte kunt gy U ligt verbeelden. — Ongeacht alle voordeelen, die men hem overal heeft laaten genieten, was hy doch altyd met ſchulden belaaden, daarvan is zyne gyzeling in *Butzbach* en in andere plaatzen een ſpreekend bewys.

Hier hebt gy nu, myn Vriend, de waare geſchiedenis van het voorgevallene tuſschen den Heer *T.* en den beruchten Doctor *Bahrdt* onpartydig voorgeſteld. Hoe zeer beklaag ik de eerſte dat hy zich door de gladde tong des laatſten zo deerlyk heeft laaten misleiden! Voor alle weldaaden die hy aan den Doctor zo onnut ver-

verkwist heeft, is hy van deezen nietswaardigen in deszelfs Intelligens-bladen grovelyk beledigd; doch wy en alle die den eerlyken *T.* kennen hebben geheel anders van de zaak geoordeeld. Booswichten, Marktſchreeuwers en Bloodaarts zoeken het Publiek op den duur door hun ſnoeven en opſnyden te bedotten; maar zy die meer bedaardheid bezitten, gedenken altoos aan de wyze ſpreuk, *Audiatur et altera pars.*

Ten beſluite kunt gy nog de eigenhandige Brieven des Doctors, aan onzen Vriend T. geſchreeven, leezen, ik heb dezelve met opzet bygelegd, op dat gy zien kunt, hoe tegenſtrydig de Doctor in deeze Brieven en in zyn Paskwil met *T.* handelt.

Vaar beſtendig wel en blyf altoos genegen
uw oprechten Vriend

den oprechten Nederlander.

Rhyngrond
den 15 Maart
1779.

Copy der Brieven van Doctor Bahrdt aan den Hr. Willem Triest in Amsterdam.

Heidesheim by Worms
d. 12 July 1777.

Uw affcheid, myn hooggeächte Vriend! heeft de levendigſte indrukken op myn hart gemaakt. Ik gevoel zedert dubbeld myne verplichting om Vriend en Vader uwes Zoons te zyn, en tot zyn best alle zorg aan te wenden. Geloof voor zeker dat ik ook

naar dit gevoel zal handelen. Mogt U deeze verzekering in alle bekommernisſen troosten! Uw Zoon is een vierendeel-uurs na uwe afreize, tot verwondering van allen, zo wel te vreden en goeds moeds geweest, als of hy nooit van een' zo tederen Vader ware geſcheiden geworden, en hy is thans nog zo.

Geef my ſpoedig berigt van uwe gelukkige aankomst in Amſterdam.

Ik verblyf met waare hoogachting

Uw geheel Dienstv. Dienaar

BAHRDT.

Turkheim 3 *Aug.* 1777.

Uw Hr. Zoon, myn zeer waarde Vriend, bevind zich niet ſlechts volkomen wel en vergenoegd, maar hy word ook van elk om zyn gedrag bemind.

Door den Brief aan onzen Landsheer hebt gy U en uwe Natie eer verworven. Het ganſche Hof is daarvan opgetoogen, en gy zult misſchien reeds een verpligtend antwoord van den Hr. Graaf in handen hebben.

Blyf verder genegen

Uw getrouw blyvenden Dienaar

BAHRDT.

Heidesheim 11 *Aug.* 1777.

Gewisſelyk zult gy reeds met ſmerten op eenig naricht van uwen Hr. Zoon gewagt hebben. Hier ontvangt gy nu een Brief van Hem. Hy is volmaakt gezond en eeten en drinken ſmaakt hem wel. Hy woont gaarne de lesſen by, en heeft in de Duitſche ſpraak, waarin hy byzonder onderwys heeft, zeer goede voortgang gemaakt, zo dat hy binnen kort aardig zal kunnen ſpreeken. Hy heeft zich door

door zyn goed hart, alle Leeraars en alle zyne makkers tot Vrienden gemaakt. Kortom, hy gedraagt zich by alle gelegenheden zo, dat men tot nu toe geen reden heeft om over hem te klaagen: Voorleden Zondag waren wy in de Gereformeerde Kerk te Bockenheim, ik nam hem met den jongen Baron mede. Hy was by en na den eeten, zo aardig en beſcheiden, dat ik reden had volkomen met hem te vreden te zyn. De Heer en Vrouw van M... hebben my opgedragen U van hen veelmaals te groeten. Ik beveel U in de beſcherming des Allerhoogſten, en heb de eere altoos met de volmaaktſte hoogachting te zyn

Uw gehoorzaamſte Dienaar

SCHMECKENBECHER,

Capitein.

Heidesheim den 7 Oct. 1777.

De begeerde Courant gaat hier nevens. Uw Zoon die op deezen Jaarmarkt, zich by my in Turkheim recht vrolyk gemaakt heeft, en in alle gezelſchappen, ook ten Hove zeer bemind is, bevind zich wel.

Ik ben

BAHRDT.

Cleef den 20 Febr. 1778.

Duizend millioenen dank, geliefdſte, beste Vriend, voor uwe Vaderlyke liefde en voorzorge, die gy my en myne Kinderen beweezen hebt. Morgen gaat de reis naar Creveld.

Ik ben

BAHRDT.

Hei-

Heidesheim 12 *Maart* 1778.

Van harten geliefde Vriend, een Plan. Ik hoop gewis dat ook gy in Amſterdam voor dit Plan iets zult uitwerken. Met verlangen zie ik uw antwoord te gemoet. Uw Zoon zal U vreugd veroorzaaken.

Ik ben

BAHRDT.

Heidesheim 15 *Maart* 1778.

Thans, myn geliefdſte Heer *Triest*, bevestigd gy de waarheid van het ſpreekwoord: *Amicus certus in re incerta cernitur.* Gy ziet, dat, wanneer ik de Kinderen der Heeren E... en R... verlieze, dit my en myn Inſtitut voor eeuwig bederven zal. Ik bid U derhalven, om Gods wil, vlieg op dit oogenblik daarheen, en zoek deeze Heeren te beweegen hunne Kinderen hier te laaten. Ik ſchryf in haast en met de grootſte kommer myns harten. God geeve U kracht, om mondeling dat te ondersteunen, wat ik niet vermogend ben te ſchryven. Een verheugende Brief van U beſlist misſchien de ganſche rust myns levens. Ik hoop tot God, dat gy deeze zaak geheel verhelpen zult.

Ik ben van ganſchen harten

U eigen

BAHRDT.

Heidesheim 21 *Maart* 1778.

In angst over den uitſlag van 't geen ik U opgedraagen heb, vat ik nogmaals de pen op, U op 't nadrukkelykst biddende uw uiterſte best te doen om de Lieden te bevredigen.

Ik ben

BAHRDT.

Hei-

Heidesheim 3 *April* 1778.

Wel my, geliefdſte *Triest*, dat ik in U, een zo warmen, trouwen en werkzaamen Vriend gevonden hebbe. Een grooten — grooten zegen, heb ik door U bevochten. God geeve dat welhaast meer dergelyke volgen mogen. Op den 11, 12 en 13 May is hier examen.

U geheel genegen

BAHRDT.

Heidesheim den 4 *Juny* 1778.

Ik kan U niet beſchryven, geliefdſte Vriend, hoe ſmartelyk ik tot nu toe op uw aankomst gewagt hebbe. Maar noch gy, noch een eenig Briefje van U heeft my getroost. Ik bid U dan door deeze allervriendelykst my nog eens te ſchryven. Ik verhoop van uw warme vriendſchap, dat ook gy de hand zult bieden, en door het bytreeden tot de Actie-Compagnie ons Inſtitut vastheid en volkomenheid zult byzetten. Ik verwagt met groot verlangen naar uwe Brieven, en met nog grooter verlangen verwagt ik U zelf hier. Uw Zoon is wel, maar zeer bedroefd over zyn misleide hoop op uwe overkomſte.

Ik ben

Uw Vriend

BAHRDT.

NA

NAREDEN VAN DEN VERTAALER.

Het zal den geëerden Leezer zeker niet onäangenaam zyn, hier eenig verder bericht wegens den Hr. *Babrdt* te vinden; buiten twyffel zal deszelfs Character, 't welk in de voorige bladen naar 't leven geſchetst is, hen reeds nieuwsgierig gemaakt hebben hoe hy omtrent den Godsdienst denkt, en dewyl ik door een Vriend in ſtaat geſteld ben, den Leezer en, de Geloofsbelydenis des Doctors mede te deelen, zo zal ik dezelve, benevens de Aanſpraak aan den Keizer (iets verkort) hier laaten volgen. Vooraf zal ik nog melden dat de Hr. *Babrdt*, volgens verſcheiden Duitſche Nieuwstydingen, reeds met pak en zak van Heidesheim verhuisd is, en dat de hedendaagſche beſtierders van 't Philantropin een ieder hebben laaten waarſchouwen geen geld aan hem te betaalen, alzo het tot geen betalinge verſtrekken zou. Van Halle in 't Maagdeburgſche verneemt men, dat hy aldaar aangekomen zynde, van zyne Pruisſiſche Majeſteit de vryheid zou verkreegen hebben om Leſſen te geeven, doch geene Theologiſche; maar dat de Hooge Schoole daar tegen opgekomen zynde, hy ook van daar het haazenpad ge-

gekoozen had, en zo naar Leipzig en Dresden gegaan was; van waar hy weder, naar een kort verblyf zou vertrokken en naar Cracau in Polen geweeken zyn. Het is te hoopen dat hy niet op den inval mag komen, om na zo veel omzwervens weder naar Holland te reizen, om zyne oude Vrienden een visite te geeven; want ik vertrouw dat hy aldaar ook de waard niet meer t'huis zoude vinden. Zelf houde ik my verzekerd, dat byaldien *de eerzaame Vertaaler der Verdediging van 't Philantropin* geweeten had, dat *Babrdt* een Man van dat allooi was, hy alsdan de moeite niet zou genomen hebben, om als een Advocaat van kwaade zaaken, voor hem in de bres te springen, en zyn onbesproken Landsman zo liefdeloos zou ten toon gesteld hebben. Zo dit Werkje hem iets tot beter onderrigt toegebragt heeft, zal het my aangenaam zyn.

AAN-

AANSPRAAK
AAN DEN
KEIZER,
EN
GELOOFSBELYDENIS
VAN
C. F. BAHRDT.

Allergenadigſte Keizer, Koning en Heer!

Uwe Keizerl. Maj. heeft op aanklagte van den Commisſaris der Boeken, de Hr. *van Scheden*, wegens myne overzetting des N. T. door een beſluit van 4 Febr. 1778, den Keurvorst van den Palts de intrekking des gemelden Boeks opgedraagen, en den Commisſaris der Boeken gelast het oordeel der Göttingſche en Wurtsburgſche Theologen daarover af te eiſchen; ook te gelyk my in myn ampt, en in alles wat eenige betrekking heeft op leeren en onderwyzen te ſchorſen: en hieröp, in een tweede beſluit van 27 Maart 1779. my geheel van myn Ampt te ontzetten, en my al het leeren en Boeken-ſchryven voor altoos te verbieden;

den, my tevens opleggende, om op ſtraffe van verbanninge uit het H. Roomſche Ryk myne Geloofsbekentenis wegens de Godheid Christi en de H. Drieëenheid in te leveren.

My aan deeze beſluiten met diep ontzag reeds onderworpen hebbende, afſtand doende van myn Ampt, en alles verlaatende wat my, myne Vrouw en myne vier kleine Kinderen onderhoud verſchafte, en Heidesheim, alwaar ik meer dan 6000 Ryksdaalders te kost gelegd hebbe, den rug toekeerende, en, zonder eenig uitzigt, in een ander Land getrokken zynde; zo haast ik my de bekentenis myner Leerſtellingen voor de voeten uwer Majeſteit neder te leggen, die my dezelve afgevorderd heeft.

Uw groote, doordringende Geest, uw verheven, gunstryk en gerechtigheid-beminnend hart, doen my hoopen, dat Hoogstdezelve myne gewilligſte onderwerping met genade en welgevallen zal gadeſlaan, en myne openhartige verklaring, naar de wetten van Menschlievendheid en Christelyke verdraagzaamheid zal aanneemen en beöordeelen.

Dan, ik vinde my nu meer dan ooit verpligt deeze openhartige en vrymoedige verklaaring te doen. Want zo ik in myne uitgegeeven Schriften, my van eenige dubbelzinnige en niet genoeg bepaalde uitdrukkingen bedienende, om de zwakken te verſchoonen, en niet door de overylde bekendmaaking myner inzigten in dingen, die, volgens myne overtuiging, het weezen van den Godsdienst niet raaken, het nut en den indruk te krenken, die ik door een goed voorſtel, der my weezendlyk voorko-

mende Godsdienst-waarheden meende te kunnen ſtiften; zo is het in tegendeel nu, by deeze bekentenis, myn onkwetsbaaren heiligen pligt, om myne overtuiging rondborſtig en zonder agterhouding, openhartig te ontdekken, en mynen hoogſten Rechter, de zuiverſte waarheid, uit het binnenſte myns harten, voor te leggen; my verzekerd houdende dat uwe K. Maj. den eerlyken Man, die met een manmoedig beſluit de erkende waarheid zegt, gunſtiger ontvangen zal, dan den huichelaar, die om den broode zynen Regent beliegt, en door het kwetzen van zyn geweeten Menſchengunst zoekt af te beedelen.

Ik ſtaa derhalven toe, dat ik reeds zedert eenigen tyd overtuigd geweest ben, dat ons Protestantſche leerſtelzel ſtellingen behelst, die, noch in de Schrift, noch op de reden gegrond zyn; en die, op duizenderlei wyze, ten deele voor de Godzaligheid ſchadelyk, en ten deele door haare aanſtootelykheid tegen de reden de bronwel van Ongeloof en van Godsdienst-verachting zyn.

Onder deeze Leerſtellingen plaats ik die — van de Erfzonde — van de toerekening van Adams zonde — van de noodzaaklykheid der Genoegdoening — van de bewerking der bekeering in den lydelyken Mensch, die alleen door den H. Geest zoude voortgebragt worden — van de rechtvaardiging des Zondaars voor God, die zonder eenige terugzicht op onze beterſchap en deugd geſchieden zoude — van de Godheid Christi en des H. Geests, volgens de meening van Athanaſius, — van de eeuwigheid

heid der Helſche ſtraffen — en eenige andere.

't Is waar, ik heb, zo als men van een *Doct. Theol. Auguſt. Confeſſ.* verwagt. — Deeze voorgemelde Leerſtukken — voor het Volk — in Prediken noch Catechiſeeren, nooit opzettelyk tegengeſproken, — maar dezelve, of geheel overgeſlagen, of zo daarvan geſproken, dat het ſchadelyke daarvan afgezonderd en het dwalende verzagt wierd; (myne Leerredenen van het Ampt en den Perſoon van Jeſus ſtrekken ten bewyze hiervan) gevolglyk ben ik nog nooit van den plicht eens Proteſtantſchen Leeraars afgeweeken, maar hebbe met kloekheid en voorzigtigheid de Wetten des Staats met de vryheid van geweeten zoeken te veréenigen; — vast overtuigd zynde, dat betwistte Godsdienst-Pointen, nimmer tot het onderwys des Volks behooren, en dat gevolglyk dezulke het Predikampt kunnen verrichten, die van den Systematiſchen Godsdienst, in hunne overtuigingen afwyken, maar zich integendeel des te yveriger aan den zuiveren Christus-Godsdienst vasthouden en denzelven grondig weeten voor te draagen.

Thans moet ik het derhalven verder waagen, by deeze myne openlyke verklaaring, die my tot een' plicht gemaakt is, om volgens myne byzondere overtuigingen, te erkennen, dat ik de bovengemelde Leerſtellingen, naar myn gering inzicht, voor tegenſchriftuurlyk houde, en dezelve voor een bronwel van een dubbeld kwaad aanzie.

Voor eerst ſtaan zy tegen het gezond ver-

ſtand op, en hebben zo weinig bewyzen voor zich, dat het niet te verwonderen is, hoe in alle tyden het zelfdenkend en onderzoekend gedeelte der Menſchen dezelve aanſtootelyk vond, en dat de meeste deezer Menſchen, uit hoofde van die Leerſtellingen, welke door de Geestelykheid, trotsch op hunne magt, de Waereld als alleen Zaligmakende Waarheden wierden opgedwongen, allen Godsdienst verwierp. Om deeze reden, zie ik die Leerſtellingen met recht voor den hoofdgrond aan van het overal inbreekend ongeloof, 't welk zich van de Hoven tot in de Hutten des armſten Volks uitbreid, en welhaast alle Godsdienst uit de Waereld zoude verdringen, wanneer dit kwaad door geen andere dan door geweldige en vryheidkwetzende middelen geſtuit wierd.

En even zo zeker ſchynt het my toe dat de meeste dier Leerſtellingen, voor de deugd en Godzaligheid ſchadelyk zyn; want zo dra men de Menſchen overreed, dat 1. een ieder van natuur en van 's Moeders ligchaam af, met alle neigingen, tot allerlei kwaad bezoedeld en een geboren vyand van God is; dat hy ten 2. ter bevryding van deeze elende en tot verbetering van zyn hart en leven niets kan uitwerken, maar enkel den byſtand des H. Geests daartoe moet afſmeeken; dat God, ten 3. ook op alle goede werken des Menſchen, en op al zyn' yver in de Godzaligheid niets telt, maar hem vergeeving van Zonden en de eeuwige Zaligheid ſchenkt, niet om zyne eigen bekeering en deugd, maar om een voor onze zonden volbragt Menſchenöffer, en om de deugd, welke

de

de geöfferde in onze plaats zou uitgeöeffend hebben; — wanneer men, zeg ik, de Menſchen van iets dergelyks overreedt; dan is het onmogelyk dat waar berouw over de zonde en afkeer tegen de ondeugd in hem ontſtaan kan; dan is het onvermydelyk dat het hart voor de deugd koel en onverſchillig en alle yver tot Godzaligheid afgemat word; en de ondervinding leert het ons ook genoeg dat het hedendaagſche Christendom bykans alle kragt tot heiliging der Menſchen verlooren heeft, en dat deszelfs Kweekelingen, wat deugd en Godzaligheid betreft, dikwils zeer verre agter een, zelfs maar gemeenen, Heiden moeten ſtaan.

Ach, allergenadigſte Keizer, Koning en Heer! hoe bloed my het hart als ik gedenke hoe waardig, hoe hooggeächt het Evangelie van Jeſus Christus onder de verlichtſte Menſchen, in alle deelen der Waereld zyn kon, welk een zegenpraal hetzelve over het Ongeloof en de ondeugd behaalen, hoe gansch anders als tot nu toe hetzelve op de verbetering der Menſchen werken, en welke zichtbaare invloeden hetzelve op de zedelykheid en gelukzaligheid hebben zoude, wanneer het van alle ſlyk van Menſchelyke ſtellingen en opvattingen gezuiverd, en tot zyn oorſprongkelyke reinheid en eenvoudigheid te rug gebragt wierd.

O mogt toch uwe Keizerlyke Majeſteit van God uitverkooren zyn, om alle die geenen voor de woede der vervolging te beſchermen, die kracht en moed hebben, om aan dit, voor de Menschheid zo heilzaam werk, de hand te ſlaan, om den onoverzienbaaren vuilnishoop van Sys-

tematiſchen Godsdienst te onderzoeken, en het loutere goud van den Godlyken en Zaligmaakenden Godsdienst van Christus weder voor den dag te brengen!

Mogt onder Hoogstdeszelfs Regeering dien dag aanbreeken, op welken in 't Christelyk Europa alle de geenen voor Christenen gehouden, en by de Rechten des Staats en der Menschheid beſchermd wierden, die Jeſus Christus eeren en zyne Leere opvolgen — zonder gedwongen te zyn zich Kefisch of Paulisch of Papistisch of Calvinisch of Luthersch te noemen en Menſchenwoorden te bezweeren!

En mogt toch Hoogstdezelve zo gunſtig zyn, om met langkmoed en verſchooning op my onſchuldig vervolgde, van den Throon zyner Majeſteit neder te zien, en nu myne Geloofsbelydenis genadig van my aan te neemen!

Wat ik geloove en niet geloove.

I. Ik geloof dat ik en alle Menſchen Zondaars zyn, die Gods genade en barmhartigheid nodig hebben. Maar dat dit (dat wy zondaars zyn) ons aangeboren zoude weezen, en dat alle Menſchen met de neiging tot allerlei kwaad op de Waereld komen, daaraan twyfele ik; veel meer ſchynt het my toe dat de Menſchen zelf ſchuld aan hun verderf hebben. Want ik beſpeur in hen van natuur zo veel heerlyke zaaden tot de deugd, zo veel aangeboren edele gevoelens en neigingen, dat misſchien ſlechts eene andere wyze van opvoeding, eene levenswys die minder tyrannisch en minder overdadig was, nodig zou-

zoude zyn, om de Menschheid haare oorſprongkelyke goedheid weder te geeven.

II. Ik geloove, dat de Mensch, gelyk hy al het goede aan Gode te danken heeft, ook al zyn zedelyk goed aan Gods genade verſchuldigd is. Maar dat God de verbetering des Menſchen zelfs werkt en de Mensch niets doet als God ſtil houd, ſtrydt tegen de Schrift, en deeze dwaling berust meestendeels op het woord *Genade*, 't welk de meeste Leeraars der Kerke tot nu toe verkeerd uitgelegd hebben.

III. Ik geloove dat God ons uit enkele genade onze zonden vergeeft, en dat onze deugd, onzen yver ten goede, die in den grond beſchouwd, weldaaden van God en met zo veel gebrek en onvolmaaktheden bevlekt zyn, eene ganſche eeuwigheid vol loon en zaligheid onwaardig zyn; doch dat evenwel onze betering en deugd op de eene zyde de voorwaarden zyn, op welke God ons vergeeving der zonde en de eeuwige zaligheid om Christi wille (dat is, dewyl hy deeze genadegeſchenken, allen deugdzaamen door Jeſum Christum beloofd en verzegeld heeft) mededeelt, en dat zy, aan de andere zyde, de natuurlyke bron van de hoogſte Zaligheid zyn, uit welke dezelve van zelf voortvloeit. Maar dat God enkel om eens Menſchenöffers wille my myne zonden vergeeft, en om de deugd van eenen vreemden, de ſmetten van de myne over het hoofd ziet, dat ſtrydt tegen myn vernuft, en ik heb nooit iets daarvan in de H. Schrift gevonden.

IV. Ik geloove dat God den Apostelen zynen

Geest gegeeven heeft; maar dat deeze Geest een derde Perſoon in de Godheid zoude zyn, daarvan ben ik niet overtuigd. Veelmeer vind ik in de H. Schrift geen andere beduidenis van πνευμα αγιον dan deeze beide, dat het, of Godlyk gewerkte gaven, talenten en kragten aanduidt, of het *Nomen Dei* zelf, 't welk deeze gaven mededeelt.

V. Ik geloove dat God in en met Christus was, en dat wy gevolglyk verplicht zyn den Zoon te eeren gelyk wy den Vader eeren; maar hoe God in Christus was, of het was naar de voorſtelling van Athanaſius (welke ik rechtſtreeks voor de allerſlechtſte houde) of naar de meening van Arrius of Sabellius of iemant anders, dat is voor het doel van den Godsdienst, dat wil zeggen, voor de betering en gerustſtelling der Menſchen zeer onverſchillig, en dit moest nooit door Kerkelyk gezag beſlist, maar aan een ieder vrygelaaten worden hoe hy het verſtaan wilde. Intusſchen ſchynt my zo veel uit het vernuft en de Schrift, tot de hoogſte blykbaarheid toe, bewysbaar te zyn, dat Christus en de eenige God Jehova, die hy zyn Vader noemt, zeer verſcheiden zyn, en dat ten minſten Christus niet in denzelfden zin God heet, in welke het de eenige God Jehova heet; gelyk hy zich dan ook over deeze benaming Joh. X. duidelyk en eerlyk genoeg verklaard heeft, toen hy den geenen die hem van Godslastering betigtten aldus antwoordde: —— wanneer de Schrift alle die geenen God noemt προς ους ο λογος θεου εγενετο, dat is, die Godlyke ophelderingen tot onderwyzing der Menſchen verkreg

kreegen hebben, hoe konde ik my dan door deeze benaming een verwyt veroorzaaken (ον ο πατηρ ηγιασε) daar de Vader my op een zo gansch byzondere wyze heeft doen uitmunten.

VI. Dat het Geloove aan Jeſus Christus den Christenen een onafſcheidelyke voorwaarde tot Zaligheid zy, is onlochenbaar. Dan, dat deeze verpligting zich ook zoude uitſtrekken tot die, welke geen Christenen zyn, dit houde ik voor onvernuftig, onmenschlyk en tegenſchriftuurlyk. En dat dit Geloof in de omhelzing en toeëigening van Christus verdienſten beſtaat, houde ik niet minder voor valsch. Ten minſten is in het Nieuwe Testament, van dit denkbeeld des Geloofs zo weinig te vinden, dat het voor my een raadſel is, hoe de Leeraars der Kerk ooit daarop hebben kunnen vervallen. Het geloof aan Christus is de aanneeming en opvolging van Jeſus leere en een vast vertrouwen op zyne beloftenisſen, die hy met zyn' dood verzegeld heeft, van de eeuwige Zaligheid der deugdzaamen.

VII. Ik geloove dat God alle deugdzaamen in een ander leven ten hoogſte zalig maaken zal; maar dat hy even zo genegen zoude zyn *de boozen* in *alle eeuwigheid* te martelen en den duivel over te geeven, geloof ik niet. Want hy zelf zegt: ik ben een yverig God, die de misdaad der Vaderen bezoekt, *tot in het derde en vierde lid* der geenen die my haaten, maar doe barmhartigheid den geenen die my liefhebben *tot in het duizendſte lid.* Hieruit beſluit ik tegen die, welke God gaerne even

zo

zo ſtrafzuchtig als goedertieren wilden maaken, aldus: gelyk 4 tegen 1000 ſtaat, zo ſtaat ook Gods neiging tot ſtraffen tegen zyne neiging van beloonen.

VIII. Dat 'er Engelen en Duivelen zyn kan waar weezen; maar dat zy dat zyn, waarvoor het Kerkſyſtem hen uitgeeft —— dat zy de Menſchen lichaamlyk bewoonen, dat zy zich als ſpookzels vertoonen, dat zy in de Zielen der Menſchen werken, kwaade gedachten en voornemens te weeg brengen kunnen; om zulks te gelooven heb ik nooit geen toereikenden grond gevonden.

IX. Dat de Godlyke Schriften des N. Testaments Godlyke onderwyzingen der Menſchen tot gelukzaligheid behelzen, aan welke wy alle vertrouwen en alle gehoorzaamheid verplicht zyn, daarvan ben ik verzekerd; maar dat God alle de woorden, in deeze Schriften vervat, zoude ingegeeven hebben, daar van heb ik nog nooit een bewys geleezen dat my voldoen kon.

X. Dat alle Christenen verplicht zyn, de Godsdienst-leeringen der H. Schrift, welke zonder konst-uitlegging daarin te vinden zyn, te gelooven en op te volgen, is zeker; maar dat de Kerk (hier door verſtaa ik eigenlyk niets meer dan de groote hoop [*plurima vota*] der Geestelykheid, die, gelyk reeds boven gezegd is, nimmer het vooroordeel van diep doorzigt, geleerdheid en een onzydig toetsvermogen bezeten heeft) het recht toekomt, om my, uit de regels der H. Schrift kunſtig afgeleide leeringen en begrippen op te dwingen, dat geloof ik niet.

Ten

Ten minſten het zoude geheel aanloopen tegen de Grondſtellingen van 't Protestantendom, 't welk in 't Duitſche Ryk met de Catholyken gelyke heerſchappy en rechten beweert. Want volgens deeze Grondſtellingen ben ik, wat myn Geloof betreft, aan geen 's Menſchen gezag verbonden, maar heb het recht om alles te proeven, en alleen dat te behouden, waarvan ik my uit Gods Woord overtuigd houde. En dit recht ſtrekt zich by Protestantſche Leeraars nog verder uit dan by gemeene Protestanten. Want als zulk een ben ik een gedeelte der verbeeldende Kerk, en ben daarom niet ſlechts verplicht de Leerſtellingen myner Kerk te toetzen, maar ook den uitſlag myner toetze, zo hy van gewigt is, mynen Geloofsgenooten voor te leggen, gelyk ik ook reeds in eenige myner Schriften gedaan hebbe, ook voortaan doen zal, en nu ten eerſtenmaale verwaardigd worde, in deeze myne openlyke Geloofsbelydenis voor den Allerhoogſten Rechterſtoel te kunnen doen.

Uwe Keizerlyke Maj. vergunne my allergenadigst, by deeze myne verklaaring en belydenis, nog ſlechts dit eenige te voegen, 't welk de allergrootſte opmerkzaamheid waardig is: namelyk, dat het my hoogstwaarſchynlyk voorkomt, dat deeze belydenis tevens de belydenis van een zeer groot en aanzienlyk gedeelte der Duitſche Natie is.

Duizend en nogmaals duizend denken als ik, maar hebben geen gelegenheid, noch verplichting, noch geen vrymoedigheid genoeg om het overluid te zeggen.

Dui-

Duizend en nogmaals duizend met my wenſchen en reikhalzen naar hervorming, naar vryheid — dewyl zy zien dat deeze vryheid het zekere, het beſlisſende middel zou zyn om den zegen van Jeſus Godsdienst algemeen te maaken, alle Ongeloof van ſchaamte te doen bloozen, en om binnen kort een algemeene Broederſchap met alle Godsdienstpartyën op te richten.

Duizend en nogmaals duizend ſmeeken met my om de rechten der Menschheid, des geweetens, en zeggen amen op myne alleronderdaanigſte bede, dat uwe Keizerl. Maj., met de gezamenlyke ſtenden des Ryks, een middel mogten uitvinden, waardoor de beide Steunpylers der openlyke gelukzaligheid — vryheid van geweeten en vrede der Kerk — verëenigd wierden en eeuwig mogten verbonden blyven.

Ik blyf tot in den dood, met de diepſte onderwerping,

Uwe Keizerlyke Majeſteits

BRITISH 11 OC 76 MUSEUM

Alleronderdaanigſte Knecht

Dr. CARL FRIEDRICH BAHRDT.